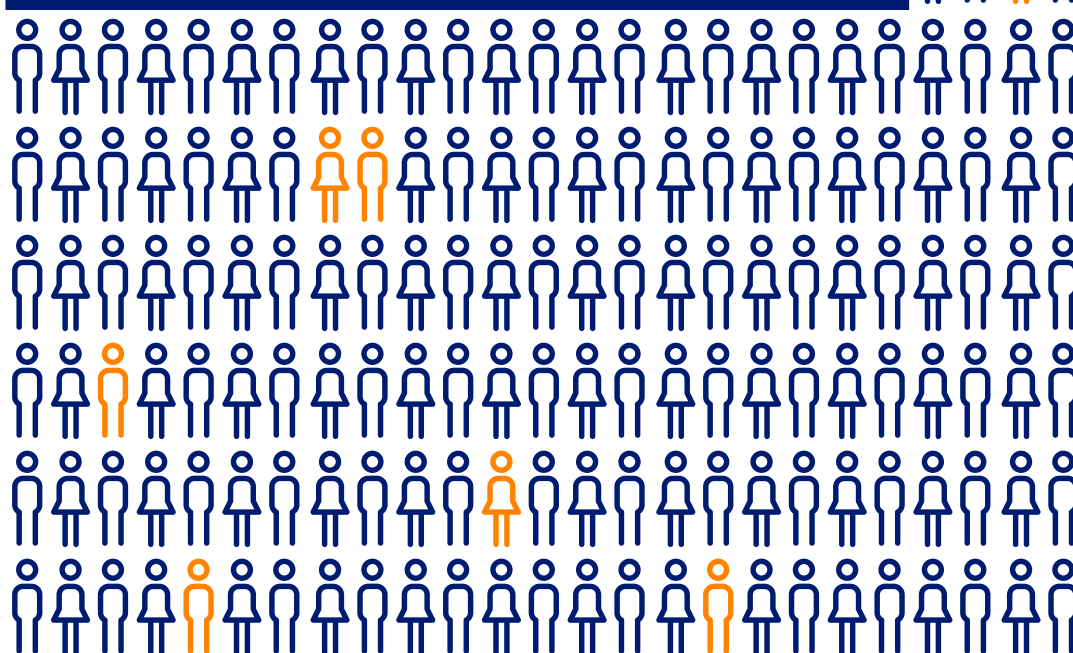
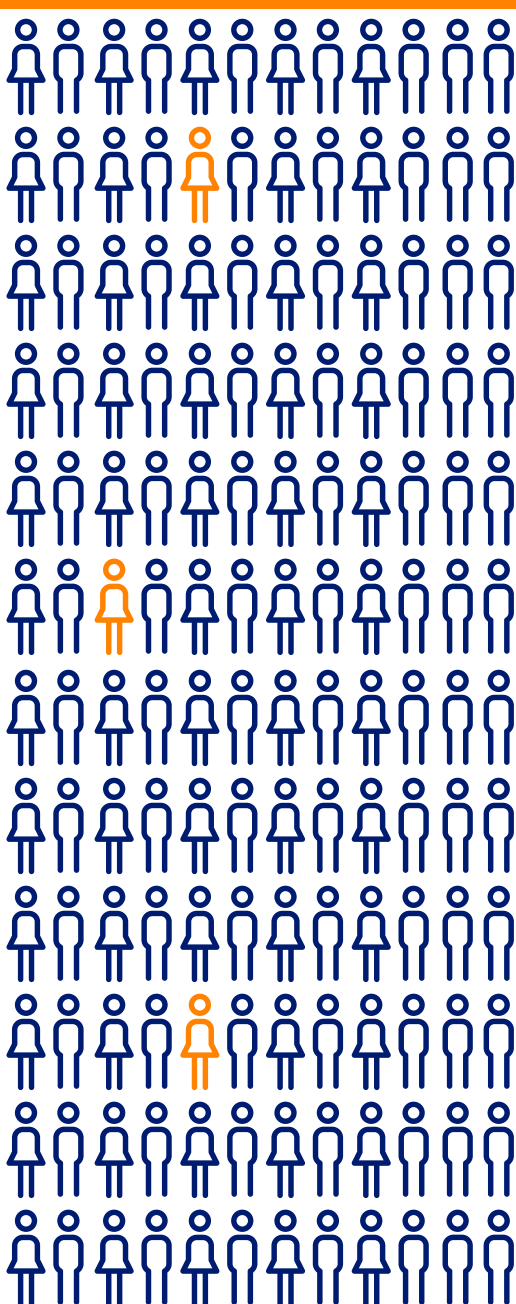
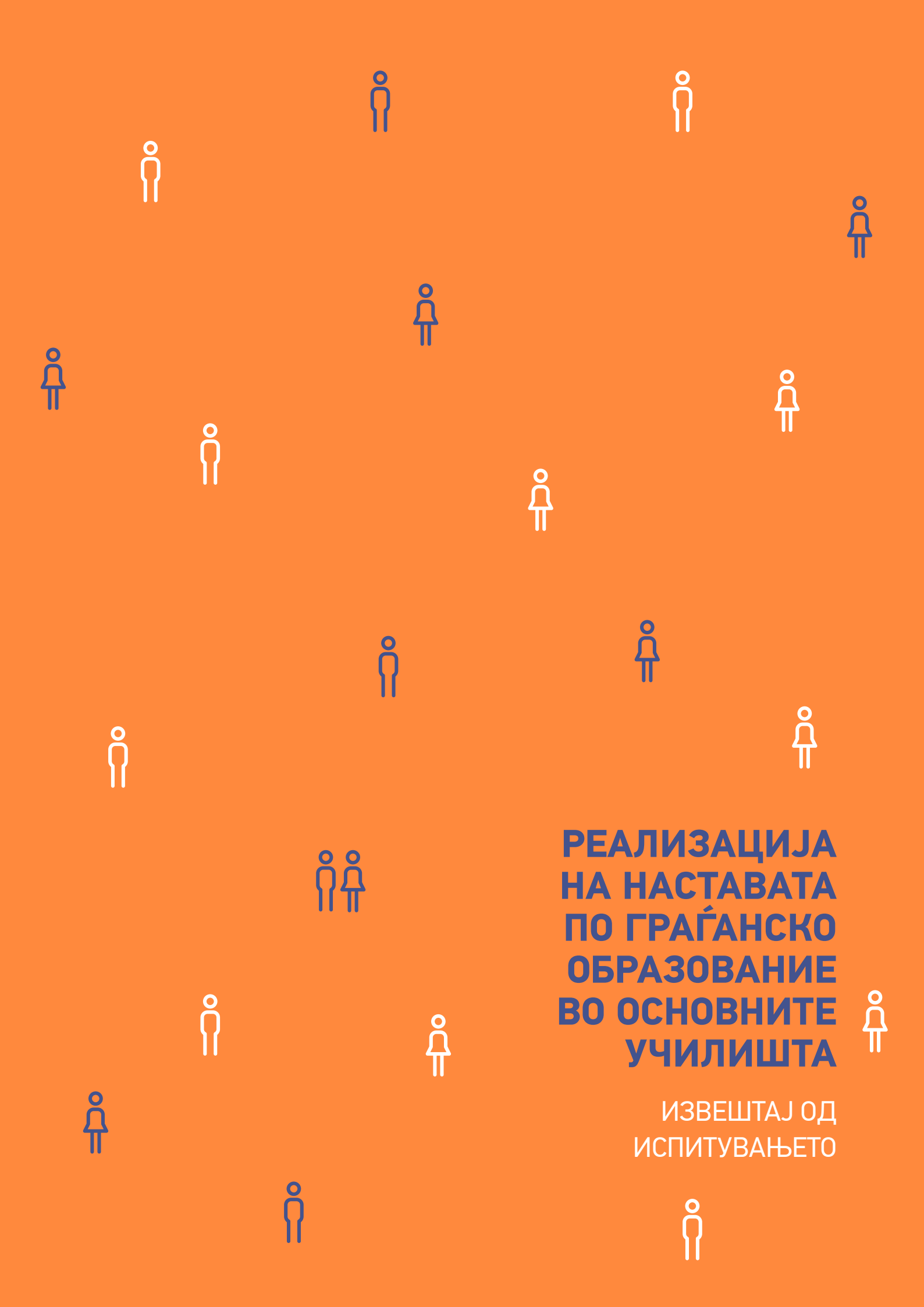

РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА

ИЗВЕШТАЈ ОД
ИСПИТУВАЊЕТО

РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА

ИЗВЕШТАЈ ОД
ИСПИТУВАЊЕТО

МАКЕДОНСКИ
ЦЕНТАР ЗА
ГРАЃАНСКО
ОБРАЗОВАНИЕ

Биро за развој на образованието

Pestalozzi Children's Foundation

Education and intercultural competence – worldwide

Овој извештај е подготвен од страна на Проектот јакнење на мултиетничката соработка во општините, подржан од Детската фондација Песталоци, имплементиран од страна на Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО) во соработка со Бирото за развој на образованието (БРО).

Извештајот е подготвен од работна група составена од претставници од: Бирото за развој на образованието, општински овластен инспектор, како и експерти од областа на образованието.

Мислењата, изразени во овој документ, им припаѓаат на авторите и не ги изразуваат ставовите на Детската фондација Песталоци.

Наслов:

РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА
Извештај од испитувањето

Издавач:

Македонски центар за граѓанско образование (МЦГО)

Извештајот го подготвија:

м-р Горица Мицковска
м-р Митко Чешларов
м-р Ана Мицковска Ралева

Испитувањето на терен го спроведоа:

Ајше Ајрулаи
м-р Жанета Чонтева
Зоран Узунов

Стручна редакција:

м-р Лорета Георгиева
Бесник Рамадани
м-р Аница Алексова

Лектура:

Катица Трајкова

Дизајн:

КОМА

Печатница:

Винсент Графика

Тираж:

180

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3:37.035(497.7)(047)

МИЦКОВСКА, Горица

Реализација на наставата по граѓанско образование во основните училишта : извештај од испитувањето / [извештајот го подготвија Горица Мицковска, Митко Чешларов, Ана Мицковска Ралева]. - Скопје : Македонски центар за граѓанско образование, 2016. - 56 стр. : табели ; 30 см

Публикацијата е во рамки на проектот: "Јакнење на мултиетничката соработка во општините". - Содржи и: Прилози

ISBN 978-608-4529-60-6

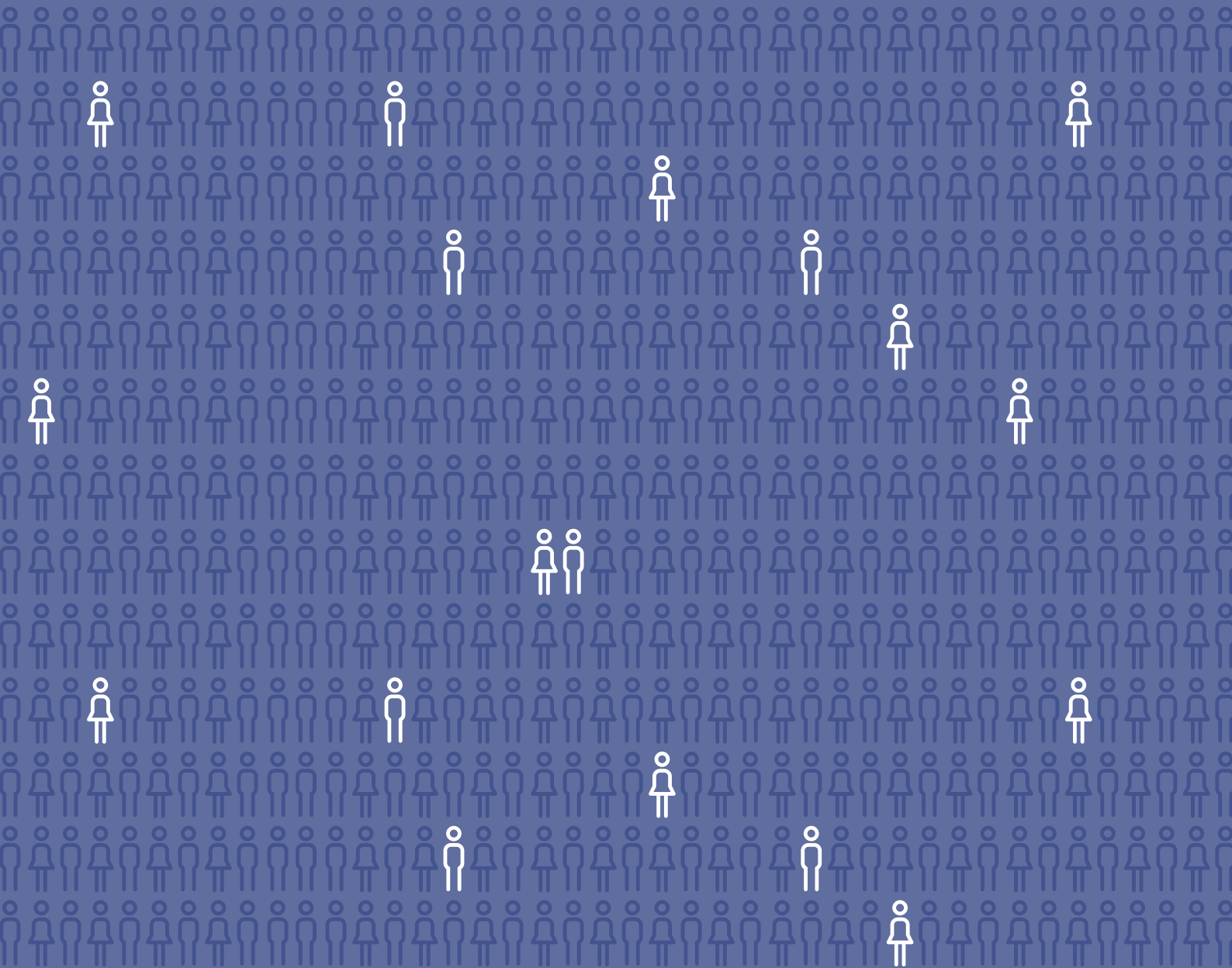
1. Чешларов, Митко [автор] 2. Мицковска Ралева, Ана [автор]
а) Граѓанско образование - Основни училишта - Македонија - Извештаи
COBISS.MK-ID 102282250

СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	5
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСПИТУВАЊЕТО	11
1. ОСНОВНИ ИНФОРМАЦИИ ЗА ПРОЕКТОТ	13
2. КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО	15
3. МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ	17
4. ПРИМЕРОК	18
5. ПРИБИРАЊЕ, ОБРАБОТКА И АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ	20
РЕЗУЛТАТИ	21
1. СОГЛЕДУВАЊА ЗА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ	23
2. СОГЛЕДУВАЊА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА	31
3. СОГЛЕДУВАЊА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА	37
4. СОГЛЕДУВАЊА ЗА ОБУКИТЕ	41
5. СОГЛЕДУВАЊА ЗА ПОСТИГНАТОСТА НА ЦЕЛИТЕ НА НАСТАВАТА	43
ПРИЛОЗИ	46

БЛАГОДАРНОСТ

на сите соработници што беа вклучени во процесот на реализација на ова испитување, особено на учениците и наставниците што одговорија на електронскиот прашалник и што зедоа учество во дискусиите во фокус-групите.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

ЦЕЛ НА ИСПИТУВАЊЕТО

Цел на испитувањето беше да се утврди актуелната состојба во поглед на планирањето и реализирањето на наставата по предметот Граѓанско образование во основните училишта во Република Македонија за да се дефинираат конкретни насоки за подобрување на квалитетот на процесот на учење и поучување на часовите по Граѓанско образование.

Испитувањето е насочено, пред сè, кон давање одговор на следниве прашања:

- ➔ Какви се мислењата на учениците и наставниците за програмите по предметот Граѓанско образование?
- ➔ Како се реализира наставата и учењето по предметот Граѓанско образование?
- ➔ Какви се мислењата во врска со учебниците по предметот Граѓанско образование?
- ➔ Какви обуки им се потребни на наставниците што предаваат Граѓанско образование?

СПРОВЕДУВАЊЕ НА ИСПИТУВАЊЕТО

Мислењата за реализација на наставата и учењето по предметот Граѓанско образование беа прибраны од наставници што го предаваат предметот и од ученици што го учеле. Со електронски прашалник се добиени одговори од 241 наставник од 178 основни училишта и од 542 ученици од осмо и деветто одделение од 44 основни училишта¹. Покрај тоа, квалитативни податоци за реализација на програмите и подетални образложенија се добиени и преку дискусии во фокус-групи: 4 фокус-групи со 42 наставници и 5 фокус-групи со вкупно 56 ученици.

Истражувањето беше спроведено во мај и во јуни 2016 година. На терен анкетирањето на учениците го организираа советници од Бирото за развој на образованието од Скопје и Тетово и општинскиот просветен инспектор од Општина Струмица, кои ги водеа и дискусиите во фокус-групите.

¹ Училиштата се од сите региони на Република Македонија (види: Пролог 1 и Прилог 2). 17 % од анкетираниите наставниците предаваат на албански јазик, а 83 % на другите наставни јазици (македонски, турски, српски). 68 % од анкетираниите ученици учат на македонски наставен јазик, а 32 % на албански јазик.

Прибраните податоци беа групирани и беа анализирани согласно прашањата на коишто испитувањето имаше цел да одговори.

ОСНОВНИ НАОДИ ОД ИСПИТУВАЊЕТО

1. МИСЛЕЊА ЗА ПРОГРАМИТЕ ПО ПРЕДМЕТОТ ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

- ➔ Според учениците граѓанско образование треба да се изучува затоа што неговата содржина им е корисна во животот. Повеќето од содржините ги сметаат за важни (над 70 % од учениците 6 од 7 теми ги сметаат за важни) и интересни (4 од 7 теми им се интересни на над 70 % ученици). Најинтересни им се содржините за човековите права, а најмалку интересни за власта и меѓународното хуманитарно право. Тие сметаат дека некои од темите што не им се интересни се важни да ги учат.
- ➔ Најголем број наставници (над 70 %) сметаат дека сите теми се важни и дека и учениците ги сметаат за важни. За поважни од другите ги сметаат: Човекови права и одговорности, Демократија и граѓанско општество, Конфликт и Медиуми. Исто толкав број наставници (70 %) сметаат дека овие теми се интересни општо земено, а се интересни и за учениците. Најмалку важна и најмалку интересна според нив е темата Меѓународно хуманитарно право.
- ➔ Перцепцијата на наставниците за тоа колку одделни содржини во наставните програми се важни и интересни, е попозитивна од перцепцијата на учениците.
- ➔ Мал број наставници (18 %) и ученици (19 %) имаат предлог за нови содржини во програмата. Три четвртини од наставниците сметаат дека еден час не е доволен за реализација на содржините.
- ➔ Името на предметот, и според наставниците и според учениците, е соодветен на содржините.

2. МЕТОДИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА И ПОДДРШКА НА УЧЕЊЕТО

- ➔ Наставната програма препорачува користење различни интерактивни методи. Според одговорите на учениците и наставниците наставата е методички разновидна, иако најчесто се користат монолошката и текст-методата. Сепак учениците одговориле дека наставниците поретко ги користат активните методи отколку што известиле наставниците.
- ➔ На поголемиот број ученици (60%) часовите по граѓанско им се секогаш интересни. Кога ги рангирале методите на учење што најмногу ги преферираат, најдобро ги рангирале оние што најчесто се користат во наставата: предавања и работа во групи. Тоа укажува дека учениците не се доволно подготвени за активно учење во текот на наставата.
- ➔ Поддршката за учењето на учениците преку објаснување на содржините и поимите на часовите според наставниците е редовна и честа, но според учениците недоволно редовна, особено на наредните часови.
- ➔ Поголемиот број ученици (75 %) имаат чувство дека наставниците постојано ги поттикнуваат на активно учество, а другите сметаат дека тоа се случува понекогаш.
- ➔ Различни се перцепциите на наставниците и на учениците за тоа дали секогаш може слободно да го искажат мислењето без да бидат критикувани. 78 % од наставниците сметаат дека тоа го овозможуваат секогаш, додека 57 % од учениците имаат такво чувство.
- ➔ 57 % од наставниците не ги информираат родителите за работата на часовите по граѓанско образование и не ги поттикнуваат на не кој начин да се вклучат.
- ➔ 25 % од учениците изјавиле дека не добиваат доволно често соодветна повратна информација што би ги упатила како да го подобрат учењето, а најчесто користени инструменти за оценување се усно поставување прашања и водење белешки.

3. МИСЛЕЊА ЗА УЧЕБНИЦИТЕ

- ➔ Во наставата по Граѓанско образование редовно на часовите се користат учебниците, а повремено заедно со учебниците се користат и дополнителни материјали.
- ➔ 61 % од наставниците сметаат дека учебниците им помагаат на учениците да ги разјаснат и да ги научат содржините и поимите од наставната програма, но другите 39 % сметаат дека не им помагаат. Тие укажуваат дека структурата и содржината на учебниците го ограничува остварувањето на сите цели од наставната програма.
- ➔ 40 % од наставниците сметаат дека во учебниците дел од темите и поимите/дефинициите за застарени, проблематични или збунувачки.
- ➔ Речиси половина од учениците (47 %) сметаат дека учебникот недоволно им помага во разјаснување и научување на содржините и поимите што се обработуваат на часовите, а 22 % сметаат дека во нив има теми, содржини, поими, илустрации што не се соодветни или погрешно се прикажани.
- ➔ Наставниците во пракса користат и имаат потреба од дополнителни материјали, вклучително: прирачници за реализација на наставните содржини, врски (линкови) со содржини од интернет, видеоматеријали итн.

4. ОБУКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

- ➔ Во текот на изминатите пет години 56 % од наставниците не посетувале обука поврзана со предметот Граѓанско образование. 53 % од наставниците што предаваат граѓанско образование немаат соодветно образование според нормативот за наставен кадар, од што произлегува дека им се неопходни обуки за содржините.
- ➔ Мнозинството наставници сакаат обуки за користење на интерактивни методи на настава, како и конкретни вежби за реализирање на содржините од учебникот преку современи наставни техники.
- ➔ На наставниците им требаат обуки за користење на интернетот како ресурс, обуки за методи на оценување и зголемување на постигањата на учениците преку соодветно поучување, како и стручни обуки за наставните содржини.
- ➔ Наставниците ја наведуваат и потребата од соработка со колегите на ниво на стручни активности, како и поддршка од советници.

5. МИСЛЕЊА ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЦЕЛИТЕ ОД ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

- ➔ Повеќето наставници (82 %) сметаат дека предметот Граѓанско образование им помага на поголемиот број ученици да ги постигнат целите на наставната програма. Меѓутоа, 52 % од учениците одговориле дека предметот Граѓанско образование многу им помага да ги постигнат целите на наставата (да ги разберат проблемите со коишто се соочува заедницата во којашто учат и живеат, да размислуваат за решенија на проблемите, да се вклучат во активности во локалната заедница), додека на другите 48 % само понекогаш им помага.
- ➔ 42 % од учениците одговориле дека имаат учествувано во јавна/општествена работа, волонтирање во училиштето или надвор од училиштето, што е еден од показателите за подготвеност за граѓанско ангажирање.
- ➔ Наставниците ценат дека учениците се активни во заедницата преку: учество во воннаставни активности, вклучување и разрешување на проблемите на заедницата, како и однесување што укажува на барање права.
- ➔ Наставниците се соочуваат со тешкотии кога треба на учениците да им ги објаснат неусогласеностите на она што се учи во граѓанско образование и секојдневните политички настани во државата со кои се среќаваат.
- ➔ За значителен дел од наставниците (49 %) клучен аспект од наставата е развивање на вештините на 21 век кај учениците (критичко размислување, толеранција, почитување на демократски вредности), а за нешто помал број (25 %) и припадност кон општеството и заедницата.

ПРЕПОРАКИ

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ

Концептот на изучување на граѓанско образование треба да се ревидира и да се преиспитаат наставните програми од аспект на усогласување со содржините (како на пр. Медиуми и Меѓународно хуманитарно право) и приодите што се користат во други европски земји, како и заради избегнување на преклопување на содржини од граѓанското образование во различни наставни и воннаставни програми.

МЕТОДИ НА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

Треба да се намали зачестеноста на “предавачко-читачкиот” приод во наставата и да се зголеми користењето на интерактивните методи. Целата настава треба уште повеќе да се демократизира за да може учениците повеќе да учат од она што се прави, а не само од она што се предава на часовите.

Наставниците треба редовно да добиваат квалитетна повратна информација од родителите на учениците (каде што тоа не е случај), што ќе придонесува за поквалитетно учење.

УЧЕБНИЦИ И ПРИРАЧНИЦИ

Постојните учебници треба да се ревидираат за да се дополнат со актуелни податоци и да се отстранат неточните податоци, како и несоодветните и збунувачки содржини.

Потребно е да се изготват прирачници за реализација на наставата со користење интерактивни методи.

ОБУКИ И СТРУЧНА ПОДДРШКА

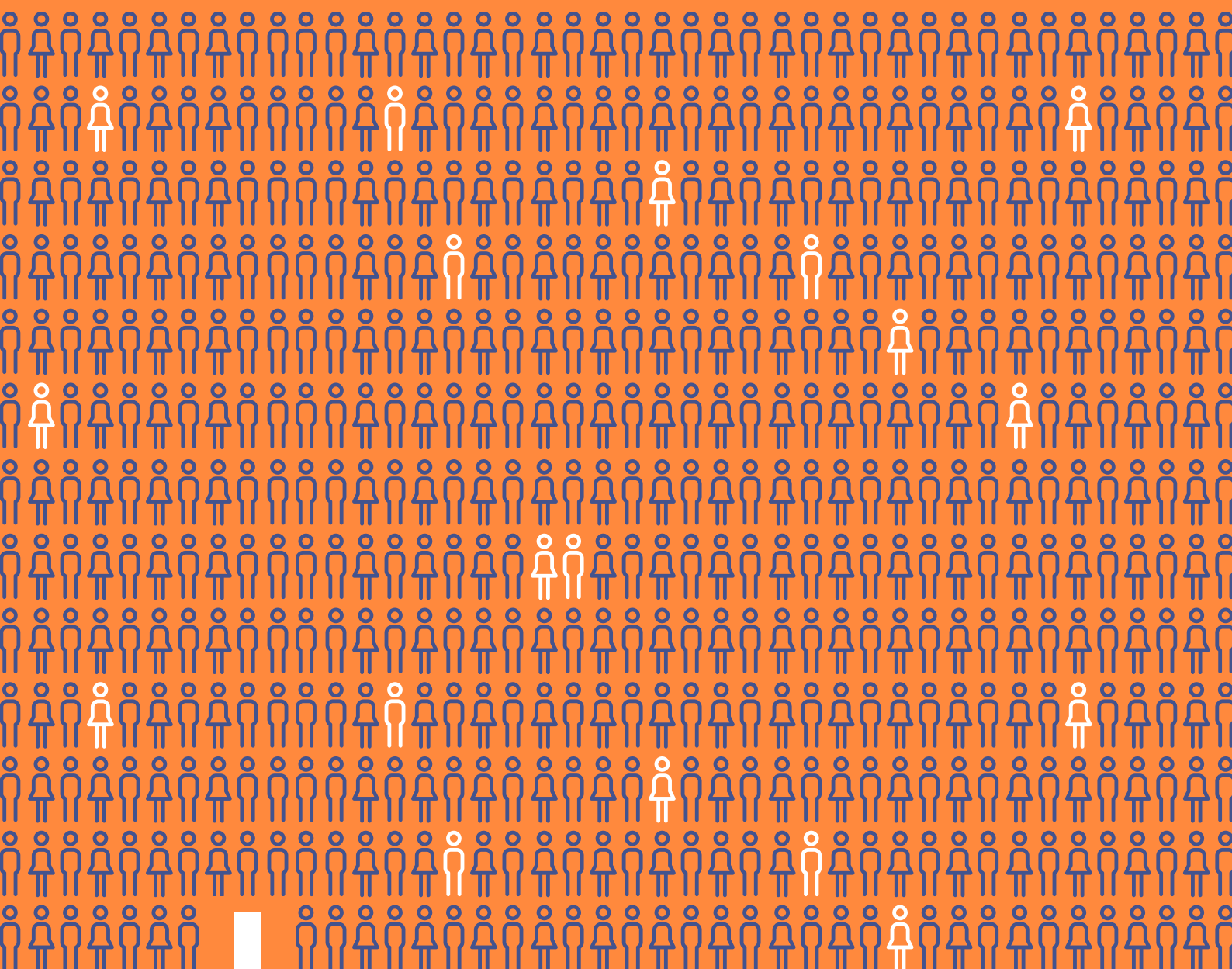
Наставниците што немаат соодветно образование да го предаваат предметот Граѓанско образование треба да бидат обврзани да поминат дополнителна обука со подолго траење што ќе се однесува како на содржините, така и на методите на нивната реализација.

Да се формираат и да се зајакнат регионални тимови за учење на наставниците по граѓанско образование што ќе ги раководат советници или истакнати наставници по граѓанско образование.

ПРОВЕРКА НА ПОСТИГАЊАТА НА ЦЕЛИТЕ ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Да се изготват стандарди за постигања и за оценување по предметот Граѓанско образование.

Да се изнајде посоодветен начин на национално испитување на постигањата на целите за граѓанско образование, отколку што е постојното екстерно оценување.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСПИТУВАЊЕТО

Во овој дел се прикажани основните информации за проектот *Јакнење на мултиетничката соработка во општините* како и концептуалната рамка за ова испитување. Тука се опишани методите и инструментите за прибирање податоци, даден е опис на популацијата и примерокот на испитаници, вклучувајќи го и изборот на примерокот, како и начинот на прибирање, обработка и анализа на прибраните податоци.

1. ОСНОВНИ ИНФОРМАЦИИ ЗА ПРОЕКТОТ

Граѓанското образование е прифатено како добар начин земјите да ги образуват граѓаните за правата и одговорностите, за развивање на вредносен систем во којшто се почитуваат човековите права, а во тој контекст и правата на децата, како и прифаќање и почитување на различноста.

Во основните училишта во Република Македонија од осамостојувањето до денес се прават напори да се изнајде соодветен концепт за изнаоѓање соодветни форми и содржини кои во рамките на основното образование ќе овозможат соодветно оспособување на младите за живот во граѓанско општество. Пообемни активности во таа насока на почетокот беа проектите *Основи на демократијата и Ние народоџи – Проекти граѓанин*², коишто резултираа со вградување на содржини од граѓанско образование во наставниот предмет Општество во одделенска настава, а подоцна и со воведување на предметот Граѓанско образование во седмо и осмо одделение, односно осмо и деветто одделение во деветгодишното основно образование. Некои од општите цели и принципи зацртани во Концепцијата за деветгодишно основно образование³ може да се реализираат и преку програмата *Живоџни вешџини* и предметот *Еџика*. Дел од целите се реализираат и преку *Проектџоџ на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованиеџо* и други проекти од помал обем коишто, најчесто, се насочени кон мултиетничко образование.

Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО), со поддршка од Детската фондација Песталоци, во 2011 година започна да го реализира проектот *Јакнење на мултиетничката соработка во општините*. Главна цел на овој проект, со поддршка на Бирото за развој на образованието, е во општините во кои живеат припадници на различни етнички групи да се планираат и да се реализираат активности во избрани мултиетнички училишта што ќе придонесат за зајакнување на меѓуетничката и меѓукултурната толеранција и соработка.

2 Овие проекти се реализираа во периодот од 1998 до 2004 година во рамки на проектот на УСАИД: *Граѓанско образование, џаџ кон граѓанско опшџесџтво* имплементиран од ЦРС во соработка со МОН и БРО.

3 Концепција за деветгодишно основно образование, Биро за развој на образованието, 2007, Скопје.

ПРОЕКТНИТЕ АКТИВНОСТИ ВО ИЗМИНАТИОВ ПЕРИОД БЕА ГЛАВНО НАСОЧЕНИ КОН:

- ➔ обука на наставниците кои што ги предаваат предметите Граѓанско образование и Општество за јакнење на нивните капацитети за вклучување на елементи од меѓуетничка интеграција во редовната настава;
- ➔ заеднички часови со ученици коишто следат настава на различен наставен јазик;
- ➔ спроведување на заеднички ученички активности / секции со ученици од различна етничка припадност;
- ➔ поддршка на наставниците коишто предаваат Граѓанско образование и Општество од страна на советниците од Бирото за развој на образованието (БРО);
- ➔ развивање на инструменти за следење на наставата од аспект на меѓуетничка интеграција во соработка со БРО;
- ➔ презентација на заедничките ученички активности на ниво на училиште пред родители, наставници, претставници од општините и државните образовни институции како и останатите засегнати страни.

КЛУЧНИ ПОСТИГАЊА ВО ПРОЕКТОТ СЕ:

- ➔ 175 наставници коишто предаваат Граѓанско образование и општество се обучени да користат наставни методологии и релевантни пристапи за меѓуетничка интеграција во наставата;
- ➔ 5000 ученици од различна етничка припадност активно учествуваа во заеднички ученички активности;
- ➔ 2000 ученици директно учествуваа во различни активности во рамките на секциите;
- ➔ повеќе од 2000 ученици учествуваа во заеднички часови со ученици коишто следат настава на различен наставен јазик;
- ➔ повеќе од 500 родители се вклучени во различни активности во училиштето заедно со нивните деца;
- ➔ 340 ученици и 50 наставници учествуваа во двонеделна програма за интеркултурна размена во Троген, Швајцарија;
- ➔ 950 наставници и училишното раководство од 18 училишта беа обучени за новините на Индикаторите за квалитетот за работа на училиштето (ИКРУ) во врска со МИО, во соработка со државниот просветен инспекторат (ДПИ).
- ➔ инструментите за следење на наставата од аспект на МИО развиени во соработка со БРО се користат на национално ниво.

2. КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО

За реализација на предметот Граѓанско образование влијаат следниве состојби:

1. Малиот број часови со коишто се изучува предметот (по еден час неделно во осмо и деветто одделение) го наметна прашањето за вработување на наставен кадар според нормативот, особено во малите училишта и доведе до тоа предметот Граѓанско образование да го предаваат наставници со несоодветно образование⁴. Покрај тоа и социолозите, што според нормативот за наставен кадар се соодветни да ја реализираат наставата, во текот на студиите не се специфично подготвувани да предаваат граѓанско образование. Нема испитувања за тоа како се реализира наставата по предметот Граѓанско образование и колку методите што ги користат наставниците се соодветни и ефективни за постигнување на цели како што се разбирање на правата и одговорностите и нивно практикување во училиштето, локалната заедница и во општеството пошироко, а тоа е основа за развој на демократски вредности.
2. Воведувањето на екстерно тестирање и типовите задачи што се користат може да влијае на тоа фокусот да се помести кон целите што се однесуваат на знаења, а да се занемарат целите од повисоките когнитивни нивоа и од афективното подрачје на развојот на учениците.
3. Задолжителното реализирање на содржини од *Животни вештини* и некои од изборните предмети може да влијае на реализација на некои делови од програмите по Граѓанско образование и има потреба од нивно преиспитување.
4. Имаше реакции во медиумите во врска со пропусти во учебниците, што предизвикаа полемика во врска со нивниот квалитет. Покрај реакциите на јавноста и на наставниците дека во учеб-

⁴ Повеќе од половина од наставниците (53 %) што предаваат граѓанско образование не се со соодветно образование според нормативот за наставен кадар, а само 13 % имаат завршено студии по социологија (види ја табелата 2 во делот 4.2. од овој извештај).

никот има застарени податоци⁵, не е покрената иницијатива за преоценување и ревидирање на учебниците.

5. Наставниците немаат прирачници за реализација на наставата, што заедно со фактот дека голем број од нив не се со соодветна квалификација да предаваат граѓанско образование, меѓу другото, влијае и на квалитетот на наставата.
6. Македонија вложува големи напори да го направи образованието компатибилно и меѓународно споредливо со образованието во развиените земји, но досега не се вклучила во активности што овозможуваат негово споредување со други држави. Постојат повеќе меѓународни студии за евалуација на постигањата на учениците по граѓанско образование, од коишто најпозната е Civic Education (CIVED) на International Association for Evaluation of the Educational Achievements (IEA)⁶ со којашто се опфатени повеќе од 30 земји, а студијата, односно проверувањето на знаењата и постигањата на учениците (14-годишна возраст) се проверуваат на секои седум години.

Доколку Република Македонија се стреми да гради демократско и граѓанско општество и е насочена кон интеграции во Европската Унија, добро е уште од најрана возраст да ги образува учениците во тој дух и да ги споделува истите вредности. Така, наставните програми би требало да ги следат основните теми/области што ги опфаќа граѓанското образование во земјите учесници во студијата CIVED, а тоа се:

- ➔ демократија и граѓанство (демократијата и нејзините карактеристики, институции и практикување демократија, граѓани – права и обврски);
- ➔ национален идентитет, регионални и меѓународни односи;
- ➔ социјална кохезија и различности (како учениците ги гледаат социјалната кохезија и различностите, како ја доживуваат дискриминацијата, значењето на медиумите, економијата и локалните проблеми, вклучувајќи ја животната средина).

⁵ На пр. во учебникот стои дека Собранието на Република Македонија има 120 пратеници, а всушност се 123, информациите за бројот на членки на ЕУ се стари (неточни).

⁶ <http://www.iea.nl/iccs-past-cycles>

Содржините во наставната програма по Граѓанско образование за осмо и деветто одделение само делумно се совпаѓаат со погоре наведените содржини.

Имајќи го предвид претходно наведеното, спроведено е испитување од експлоративен карактер (да се констатира состојбата) во кое акцентот беше ставен на следниве подрачја:

А) НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ, пред сè во однос на:

- ➔ потребата од наставниот предмет и квалитетот на наставната програма,
- ➔ релевантноста на наставните содржини,
- ➔ потребата од подобрување на наставната програма.

Б) РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА И УЧЕЊЕТО, при што се испитуваа:

- ➔ методите на реализација на наставата,
- ➔ начините на поддршка на учењето.

В) СОГЛЕДУВАЊА ЗА УЧЕБНИЦИТЕ, при што се испитуваа:

- ➔ мислењата на наставниците и на учениците за учебниците,
- ➔ потребата од дополнителни материјали.

Г) СОГЛЕДУВАЊА ЗА ОБУКИТЕ од аспект на:

- ➔ посетувани обуки и потреба од обуки и стручна поддршка.

Д) МИСЛЕЊА ЗА ПОСТИГНАТОСТ НА ЦЕЛИТЕ НА НАСТАВАТА:

- ➔ мислења на наставниците за постигнатоста на целите,
- ➔ мислења и општествен ангажман на учениците.

3. МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ

Соодветно на концептуалната рамка, во ова испитување беа прибирани податоци од наставници по предметот Граѓанско образование и од ученици од осмо и деветто одделение што го учеле предметот во учебната 2015/2016 година. За потребите на ова испитување беа изготвени прашалници и протоколи за водење фокус-групи.

Прибраните податоци се квантитативни и квалитативни.

ИСПИТУВАЊЕ НА НАСТАВНИЦИТЕ

Од наставниците беа прибрани: мислења за наставните програми и за учебниците, податоци за методите на реализација на наставата, за начините на поддршка на учењето на учениците, обуки и потреба од обуки и оценки за постигнатоста на целите на наставните програми. Податоците од наставниците се прибрани со електронски *Прашалник за наставници* за чие одговарање беше потребно околу 20 минути и преку дискусиите во фокус-групи.

ИСПИТУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

Од учениците беа прибрани информации и мислења за слични прашања како и од наставниците со цел да се обезбеди поголема веродостојност на податоците. Тие беа прибрани со електронски *Прашалник за ученици* за чие одговарање беше потребно околу 30 минути и преку дискусиите во фокус-групи.

Во табелата подолу е даден опис на секој инструмент што е користен во испитувањето.

ТАБЕЛА 1. ОПИС НА ИНСТРУМЕНТИТЕ КОРИСТЕНИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

ИНСТРУМЕНТ	КРАТОК ОПИС
ПРАШАЛНИК ЗА НАСТАВНИЦИТЕ ПО ПРЕДМЕТОТ ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ	<p>Прашалникот за наставници се состоеше од:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➔ 25 прашања од отворен, затворен тип или комбинирани (затворено прашање со барање за образложение на одговорот). Четири од прашањата беа кластерски. ➔ Одговарањето на прашалникот беше по електронски пат и анонимно.
ПРОТОКОЛ ЗА ВОДЕЊЕ ДИСКУСИЈА ВО ФОКУС-ГРУПА СО НАСТАВНИЦИ	<p>Протоколот содржеше насоки за водење на фокус-групите и ориентациони 17 прашања за дискусија, на слични теми како во прашалникот за наставници.</p>
ПРАШАЛНИК ЗА УЧЕНИЦИТЕ	<p>Прашалникот за учениците од осмо и деветто одделение се состоеше од:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➔ 25 прашања од отворен, затворен тип или комбинирани (затворено прашање со барање за образложение на одговорот). Три од прашањата беа кластерски. ➔ Одговарањето на прашалникот беше организирано во училиштето, во училница со компјутери по електронски пат и анонимно.
ПРОТОКОЛ ЗА ВОДЕЊЕ ДИСКУСИЈА ВО ФОКУС-ГРУПА СО УЧЕНИЦИ	<p>Протоколот содржеше насоки за водење на фокус-групите и ориентациони 12 прашања за дискусија, на слични теми како во прашалникот.</p>

4. ПРИМЕРОК

4.1. УЧЕНИЦИ

Примерокот на ученици беше избран во два чекови. Прво, сите основни училишта беа групирани во три региони: Источен, Западен и Скопје. Потоа во рамките на секој регион се избрани 44 училишта⁷, при што се водеше сметка за територијалната разместеност и наставниот јазик (да има ученици од наставата на македонски и на албански наставен јазик). Во рамките на училиштето по случаен избор се избрани по 10 ученици (по 5 ученици од осмо и од деветто одделение).

На прашалникот одговориле вкупно 542⁸ ученици. Структурата на примерокот ученици според наставен јазик⁹, одделение и пол е прикажана во следната табела.

ТАБЕЛА 1. ПРИМЕРОК НА УЧЕНИЦИ

	БРОЈ	ПРОЦЕНТ	БРОЈ	%
ПОЛ	ЖЕНСКИ		МАШКИ	
	316	58,3	226	41,7
НАСТАВЕН ЈАЗИК	МАКЕДОНСКИ		АЛБАНСКИ	
	366	67,5	176	32,5
ОДДЕЛЕНИЕ	ОСМО		ДЕВЕТТО	
	186	34,3	356	65,7
ВКУПНО УЧЕНИЦИ: 542				

Примерокот не е репрезентативен за сите ученици од осмо и деветто одделение во Република Македонија, но со оглед на неговата големина (над 1 % од популацијата – вкупниот број ученици во 8-мо и 9-то одд.), разновидност и ниво на обработка на подато-

⁷ Списокот на училишта е даден во Прилог 1.

⁸ Во некои училишта доброволно се пријавувале да учествуваат во испитувањето уште по неколку ученици, па првично одбраниот број од 440 ученици се зголеми.

⁹ Испитувањето беше спроведено со ученици на македонски и албански наставен јазик заради тоа што на овие два јазици учат 96,8 % од сите ученици во основните училишта (Државен завод за статистика – Основни и средни училишта на крајот на учебната 2014/2015 година). <http://www.stat.gov.mk/pdf/2016/2.1.16.06.pdf>). Наставниот јазик не секогаш се совпаѓа со етничката припадност. На двата наставни јазици учат и ученици од други етничка припадност: Роми, Бошњаци и др.

ците тој може да се смета за релевантен за утврдување на мислењата на учениците.

Во дискусија во 5 фокус-групи учествувале вкупно 56 ученици (во Тетово две фокус-групи, Скопје две фокус-групи и во Струмица една фокус-група).

4.2. НАСТАВНИЦИ

Прашалниците за наставници беа поставени на платформата на SurveyMonkey и наставниците по Граѓанско образование од сите основни училишта беа замолени да одговорат. Одговориле 241 наставник (200 од наставата на македонски јазик и 41 од наставата на албански наставен јазик) од 177 училишта¹⁰. Тоа е околу 51 % од вкупниот број училишта (345), односно 53 % од вкупниот број наставници (454). Со оглед дека примерокот на анкетирани наставници е над половина од популацијата, а по образовната структура се совпаѓа со неа (види ја табелата 2), нивните одговори може да се сметаат за релевантни за сите наставници по предметот Граѓанско образование во Република Македонија.

Подолу се дадени податоци за образовната структура и работниот стаж на наставниците во примерокот.

ТАБЕЛА 2. ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА НА НАСТАВНИЦИТЕ ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

ОБРАЗОВЕН ПРОФИЛ	ПОПУЛАЦИЈА		ПРИМЕРОК	
	БРОЈ	%	БРОЈ	%
СОЦИОЛОГИЈА	61	13,4	50	20,7
ПРОФЕСОР ПО ИСТОРИЈА	152	33,5	54	22,4
ДРУГО ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ	197	39,4	96	38,8
ПЕДАГОШКА АКАДЕМИЈА	44	13,7	41	17,0
ВКУПНО	454	100	241	100

Образовната структура на наставниците по предметот Граѓанско образование во примерокот се совпаѓа со онаа во популацијата, особено ако категоријата социолози и професори по историја ги гледаме како една категорија: со соодветно образование според нормативот за наставен кадар.

¹⁰ Списокот на училишта е даден во Прилог 2.

**ТАБЕЛА 3. РАБОТЕН СТАЖ
НА НАСТАВНИЦИТЕ ВО ПРИМЕРОКОТ**

РАБОТЕН СТАЖ	БРОЈ	%
До 1 година	31	12,9
2 – 5 години	61	25,3
6 – 10 години	76	31,5
11 – 15 години	63	26,1
Над 15 години	10	4,1
ВКУПНО	241	100

Според податоците за работниот стаж на наставниците, во примерокот се заклучува дека повеќе од третина имаат помалку од 5 години стаж. Со оглед дека тие претставуваат повеќе од половина од популацијата, веројатно е слична состојбата со вкупниот број наставници по Граѓанско образование.

Во дискусиите во 4 фокус-групи (во Тетово една, Скопје две и во Струмица една) учествувале вкупно 42 наставника.

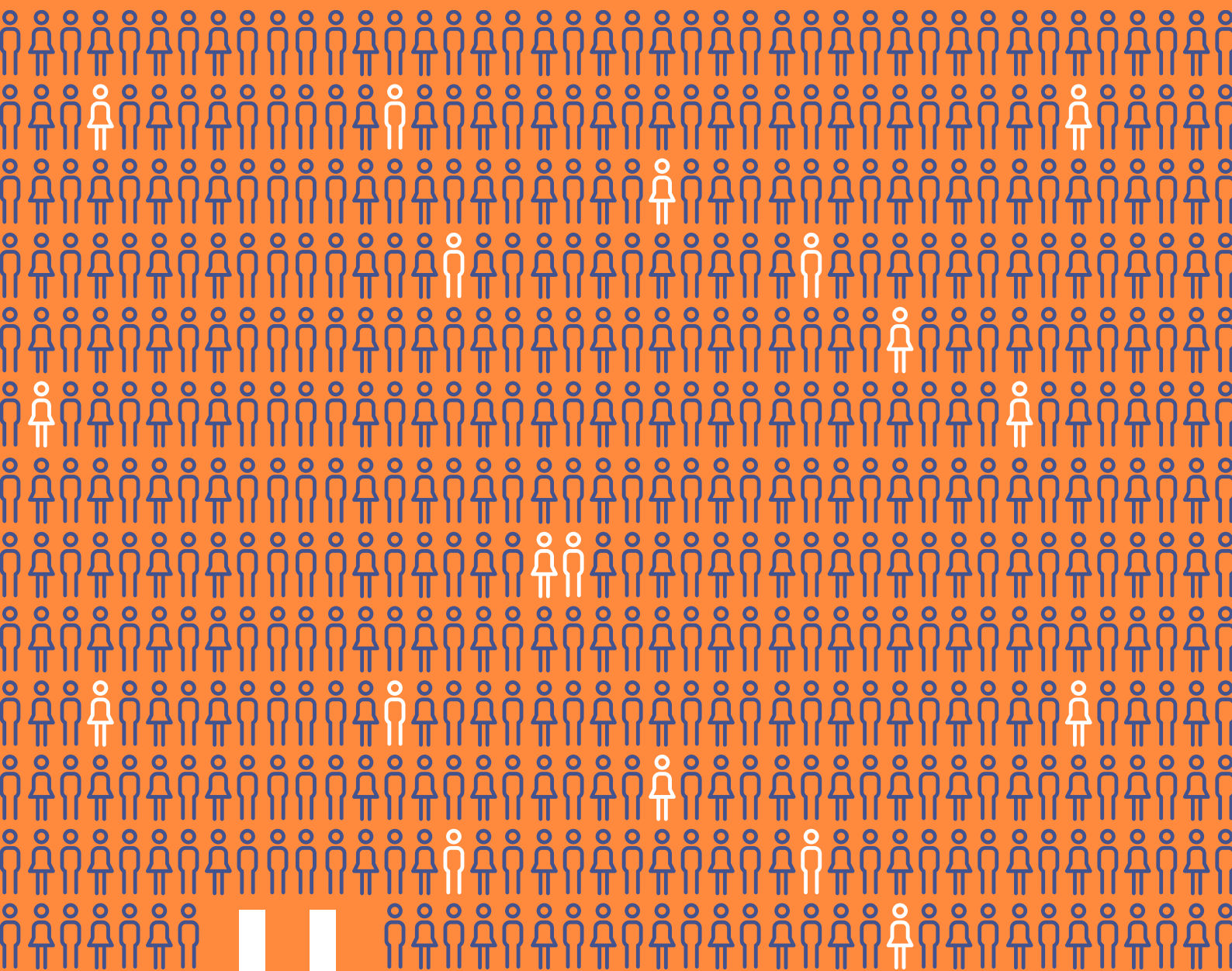
5. ПРИБИРАЊЕ, ОБРАБОТКА И АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ

Прибирањето на податоците беше реализирано од советници од Бирото за развој на образованието и еден претставник од локалната самоуправа, кој има искуство од ваков вид истражувања. Тие го организираа и најчесто го спроведуваа анкетаирањето на учениците и ги водеа дискусиите во фокус-групите. За нив прво беше организирана еднодневна обука.

Прибирањето податоци се реализира во мај и јуни 2016 година.

Податоците од електронските прашалници беа пренесени во програмата SPSS, која се користеше за обработка на одговорите. Со оглед на карактерот на испитувањето беа користени постапки од дескриптивна статистика.

За дискусиите во фокус-групите се водеа детални белешки, а потоа беа обработени со тематска анализа на содржината.

РЕЗУЛТАТИ

Во вториот дел се прикажани податоците добиени од испитувањето според подрачјата на испитување дефинирани во концептуалната рамка. Податоците се показател за тековната состојба со реализацијата на наставата по предметот Граѓанско образование и со оглед на големината и репрезентативноста на примерокот, особено на примерокот на наставници, може да се сметаат како релевантни за целата држава¹¹.

1. СОГЛЕДУВАЊА ЗА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ

1.1. СТРУКТУРА И СОДРЖИНА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ

Со последните реформи во основното образование, донесувањето на Концепцијата за деветгодишно основно образование и воспитание¹² и Наставниот план за основно образование¹³, наставниот предмет Граѓанско образование како задолжителен предмет се изучува во осмо и деветто одделение со неделен фонд од еден час, односно 36 часа годишно.

Изучувањето на наставниот предмет Граѓанско образование произлегува од принципите на основното образование во Република Македонија¹⁴ поставени со Концепцијата, пред сè, принципот на демократичност и принципот на недискриминација, според коишто образованието на децата треба да биде насочено кон развојот на личноста и темелните човекови вредности, индивидуалната слобода, интегритетот, достоинството и еднаквите права врз коишто и училиштето создава услови за јакнење на чувството на праведност, толеранција и одговорност, како и подготовка за одговорен живот во демократско граѓанско општество.

Со оглед на тоа што наставниот предмет Граѓанско образование се изучува во последниот период на основното образование (VII–IX одделение), во наставните програми се дадени развојни цели за периодот, врз основа на кои се конкретизираат целите и содржините во секое одделение.

11 При разгледување на наодите што се однесуваат на ставовите и мислењата на наставниците, треба да се има предвид тенденцијата на испитаниците да се прикажуваат позитивно што е забележано во сите досегашни испитувања поврзани со наставната пракса.

12 Концепција за деветгодишно основно образование и воспитание, Биро за развој на образованието, 2007.

13 Наставен план за деветгодишно основно образование <http://bro.gov.mk/docs/nastavniplanovi/nastaven%20plan%20devetgodishno%202015-2016.pdf>

14 Концепција за деветгодишно основно образование и воспитание, Биро за развој на образованието, 2007 стр. 65–67.

Така, најголемиот број цели се однесуваат на запознавање на идејата за човекови права, Универзалната декларација за човекови права, Европската конвенција за човекови права, поврзаноста меѓу човековите права, слободи и одговорности и состојбата и остварувањето на човековите права во Република Македонија, како и значењето од зачленувањето на Република Македонија во Европската Унија.

Темите преку кои се реализираат целите во наставната програма за осмо одделение се следните:

ЧОВЕКОТ, ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

➔ Во оваа тема се дадени следните содржини:

Како настанале човековите права, Граѓански и политички права, Социјално-економски права, Еколошко развојни и културни права, Детски права, Женски права, Одговорност, Повреда и заштита на човековите права.

ДЕМОКРАТИЈА И ГРАЃАНСКО ОПШТЕСТВО

➔ Во оваа тема како содржини се дадени: Демократија, Улогата на граѓаните во демократијата.

ЕВРОПСКА УНИЈА

➔ Во темата се поместени следните содржини: Европската Унија и нејзиното создавање, Работењето на Европската Унија, Интегрирање на Република Македонија во Европската Унија.

Наставната програма за деветто одделение ја сочинуваат следните теми:

ВЛАСТ

➔ Како содржини во оваа тема се: Управување со општеството, Власта во Република Македонија.

КОНФЛИКТ

➔ Содржини: Култура на мирот, Настанување и справување со конфликт.

ИСТРАЖУВАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНОТО ХУМАНИТАРНО ПРАВО

➔ Содржини: Очевидец и достоинство, Хуманитарен чин и социјален притисок, Дилема и очевидец, Основи на меѓународното хуманитарно право, меѓуна-

родното хуманитарно право и човековите права, Прекршување на меѓународното хуманитарно право, Воено злосторство, Санкционирање на прекршувањата на хуманитарното меѓународно право, Хуманитарна акција.

МЕДИУМИ

➔ Содржина: Информирањето во современото општество.

За секоја тема се предвидени определен број часови.

Според матрицата за изработка на наставните програми, паралелно со конкретните цели и содржини, дадени се и основните поими што треба да ги совлада ученикот, како и примери на активности за наставникот како да реализира определена цел (активности и методи).

Во наставната програма во делот на Дидактички препораки се даваат општи насоки за реализација на програмата со методи и активности за поттикнување на учениците.

Наставните програми се донесени од страна на Министерот за образование и наука (бр. 07-9561 од 8. 12. 2008 година за осмо одделение и бр. 10-3258/2 од 20. 10. 2009 година за деветто одделение).

Наставата по граѓанско образование, согласно Нормативот за наставен кадар, ја изведува наставник со завршени студии по социологија, а доколку не се пријави соодветен наставник, наставата може да ја изведува и наставник со завршени студии по историја.

Сите цели и содржини во програмите се однесуваат на усвојување на знаења од областа на граѓанското образование, меѓутоа може да се констатира дека при креирањето на програмата не се, во доволна мерка, почитувани принципите на основното образование во Република Македонија и залагањата за меѓународна споредливост на резултатите од учењето на учениците, како и соодветната меѓународна пракса во изучувањето на граѓанското образование.

Исто така, при развивањето на наставната програма, освен на постигнување знаења од областа на граѓанското образование, би требало да се работи на развивање на вештини за интерпретација, гра-

дење ставови, концепти и поттикнување на акција во граѓанското општество.

Врз основа на досегашните искуства во нашиот образовен систем од изучувањето на граѓанското образование и имајќи ги предвид меѓународните искуства, потребно е да се преиспита концептот на изучување на наставниот предмет Граѓанско образование и поврзување со други наставни предмети и воннаставни активности.

1.2. МИСЛЕЊА ЗА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ

Настава според постојните наставни програми за граѓанско образование се изведува веќе осум години, што е доволно долг период да може да се сумираат релевантни мислења на наставниците и учениците во врска со целите и содржините што се изучуваат. Мислењата за наставните програми во испитувањето се прибрани од: 1) наставници што го предаваат предметот; 2) од ученици од 8-мо и 9-то одделение што го учат предметот Граѓанско образование. Во овој дел од извештајот се прикажани нивните мислења добиени преку одговарање на прашањата во прашалникот и искажани во текот на дискусиите во фокус-групите. Мислењата се групирани во две тематски подрачја: 1) Генерални мислења за наставниот предмет и наставната програма и 2) Мислења за наставните содржини.

НАЧИН НА ИСПИТУВАЊЕ

Мислењата за наставниот предмет кај наставниците беа испитувани со 5 прашања од Прашалникот за наставници и 5 прашања за дискусија во фокус-групите, а кај учениците со 5 прашања од Прашалникот за ученици и 4 прашања за дискусија во фокус-групите.

Прашањата во прашалниците беа од затворен и отворен тип. Две прашања од Прашалникот за наставници и едно од Прашалникот за ученици беа кластерски.

1.2.1. ГЕНЕРАЛНИ МИСЛЕЊА ЗА НАСТАВНИОТ ПРЕДМЕТ И ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

МИСЛЕЊЕ ЗА ПОТРЕБАТА ОД ИЗУЧУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Мислења за потребата од изучување граѓанско образование беа побарани само од учениците. Се претпоставуваше дека сите наставниците што го предаваат овој предмет ќе бидат за негово постоење. Затоа наставниците беа прашани само за соодветноста на бројот на часови за изучување на предметот.

На прашањето: *Што очекувавте да учите по наставниот предмет Граѓанско образование?*, учениците во фокус-групите одговориле дека нивните очекувања биле **недоволно јасни** („за граѓаните, за родниот крај, според името на предметот; за судовите и полицијата; за полицијата; за луѓето, за граѓаните“) и **главно негативни** („Секогаш кога се соочуваме со нов предмет првиот впечаток ни е: еве ќе треба да учиме уште еден предмет без врска, така беше и со овој предмет; мислевме дека ќе биде брзо“).

Учениците во прашалникот требаше да наведат три работи што очекувале дека ќе учат по Граѓанско образование, пред да започнат да го изучуваат овој предмет. Најчести одговори на ова прашање во прашалникот се:

- ➔ за човековите права (276);
- ➔ за Европската Унија (174 ученици);
- ➔ за демократијата (139);
- ➔ за општеството/државата (108 ученици);
- ➔ за политиката (70).

Очекувањата на учениците од аспект на содржината на предметот во голема мерка се поклопуваат со содржините што се учат. Речиси сите ученици (97 %) одговориле дека во предметот се опфатени сите содржини што очекувале дека ќе ги учат.

На **учениците**, во прашалникот, им беше поставено прашање: *Има различни мислења дали е потребно да се учи предметот Граѓанско образование. Најчести неколку причини зошто треба да се учи, а зошто не треба да се учи.*

Најголемиот број ученици што одговориле на ова прашање сметаат дека треба да се учи граѓанско образование. Најчести образложенија за потребата од граѓанско образование биле затоа што учат корисни работи што имаат примена во секојдневниот живот (150 ученици) и затоа што се учи за правата на луѓето (91 ученик). Подолу, за илустрација се дадени некои од посодржајните одговори на учениците.

„Граѓанското образование ми помага да ги разбереш проблемите со коишто се соочува заедницата во којашто учиш и живееш.“

„Стекнуваме знаења за живошот кој следи, знаеме како функционираат државните органи кои ќе бидат клучни за нас откако ќе го завршиме образованието, се стекнуваме со основни морални способности и вредности, се подготвуваме да влеземе во својот на возрастниот.“

„Ни ги покажува правата на човекош и ни помага во донесување на правилни одлуки.“

„Доколку некој има цел да биде адвокат или слично ќе му требаат права. Исто така, предметот помага учениците да имаат поинакво мислење за некои проблеми и нивните решенија.“

Мал број ученици одговориле дека не треба да се учи граѓанско образование. Најчести образложенија за тоа се дека: има многу содржини поврзани со политика (13 ученици) и голем дел од содржините ги знаеле од секојдневниот живот и од другите наставни предмети (18 ученици).

И во фокус-групите учениците понекогаш зборуваа за потребата од изучување граѓанско образование. Во прилог на таквата потреба најчесто зборуваа ученици што се задоволни од наставата по наставниот предмет. *„Граѓанско образование требало да почне да учиме порано, уште од прво одделение. Од тогаш требаше да учиме како да се дружиме, како да станеме хумани, затоа сметам дека осмо одделение е касно да се зайочне со учење граѓанство“* (изјава на ученик).

Едно од прашањата за кои се разговараше во фокус-групите со ученици беше: Дали ви се допаѓа предметот? Што ви се допаѓа, а што не? Поголемиот

број ученици се изјаснија дека **предметот Граѓанско образование им се допаѓа.**

Образложенијата се однесуваат на:

потребата: *„ни користи многу во живошот, не учи како исправно да живееме, да бидеме културни, да знаеме за обичаите на другите вери“;*

содржините: *„учиме за човековите права; се зборува за културата, за граѓаните; дознаваме што е ЕУ“;*

начините на работа на часовите: *„учиме од примери и веднаш сфаќам; на часовите се осеќаме како да имаме слободен час, цело време се работи интерактивно; особено ни е убаво кога означуваме посебни денови за кои до сега не сме знаеле; наставничката е многу добра и ни објаснува со примери.“*

Кај мал број ученици на кои предметот не им се допаѓа, образложението е поврзано со тоа дека *„цело време се повторува едно исто.“*

Во врска со **бројот на часови** со кои се изучува предметот Граѓанско образование, 74 % од наставниците што одговориле на прашањето сметаат дека еден час во неделата не е доволен. Во фокус-групите и учениците и наставниците понекогаш искажувале мислење дека заради малиот фонд на часови нема доволно време за активно вклучување на учениците и за дополнително објаснување на содржините.

МИСЛЕЊА ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Во прашалникот за наставници се бараше наставниците да ги опишат предностите и слабостите на наставната програма и да дадат конкретни предлози за нејзино подобрување. Овие прашања беа предмет на дискусија и во фокус-групите со наставници. Повеќето од одговорите, всушност, не се однесуваат конкретно на наставната програма, туку на разни прашања поврзани со наставата по предметот. Подолу се дадени само одговорите што се поврзани со програмата.

ПРЕДНОСТИ:

Содржините се соодветни затоа што: им помагаат на учениците за секојдневниот живот/понатамошното образование (50 наставници) и учениците ги учат правата (31 наставник).

Препорачаните **методи** ги поттикнуваат учениците на активно учество, истражување, критичко размислување (19 наставници).

СЛАБОСТИ:

Мал фонд на часови (30 наставници). *„Треба да има повеќе часови за вежби и повторување.“*

Некои наставници во дискусиите во фокус-групите се пожалиле на тешкотиите на реализација на темата Власт, *„зашто што не може да се спореди со реалноста во нашата држава. На ова и учениците ни реагираат.“*

ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ

Најголем број од предлозите за подобрување се однесуваат на дополнување на содржините и тие се дадени во делот 1.2.2. Другите предлози за подобрување, всушност, се однесуваат на создавање услови за реализација на програмата како на пр. обезбедување прирачник, ЦД, дигитални материјали/содржини, поддршка од Бирото за развој на образованието (40 наставници); обезбедување подобар учебник (28 наставници); дополнителни обуки за наставниците на кои ќе бидат консултирани за тоа што треба да се отфрли/надополни во наставата по Граѓанско образование (15 наставници).

СООДВЕТНОСТ НА ИМЕТО НА НАСТАВНИОТ ПРЕДМЕТ

Уште од воведувањето на изучување на содржини поврзани со граѓанско општество, демократија, човекови права... се јавуваат различни мислења во врска со тоа дали тие содржини треба да се изучуваат (и) во рамките на посебен наставен предмет, што тој треба да содржи, како да се вика. Според одговорите на учениците и наставниците се чини дека тие го имаат прифатено името на предметот. Имено 90 % од наставниците и од учениците сметаат дека името на наставниот предмет е соодветно на содржините што се изучуваат.

1.2.2. МИСЛЕЊА ЗА РЕЛЕВАНТНОСТА НА НАСТАВНИТЕ СОДРЖИНИ ПО ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

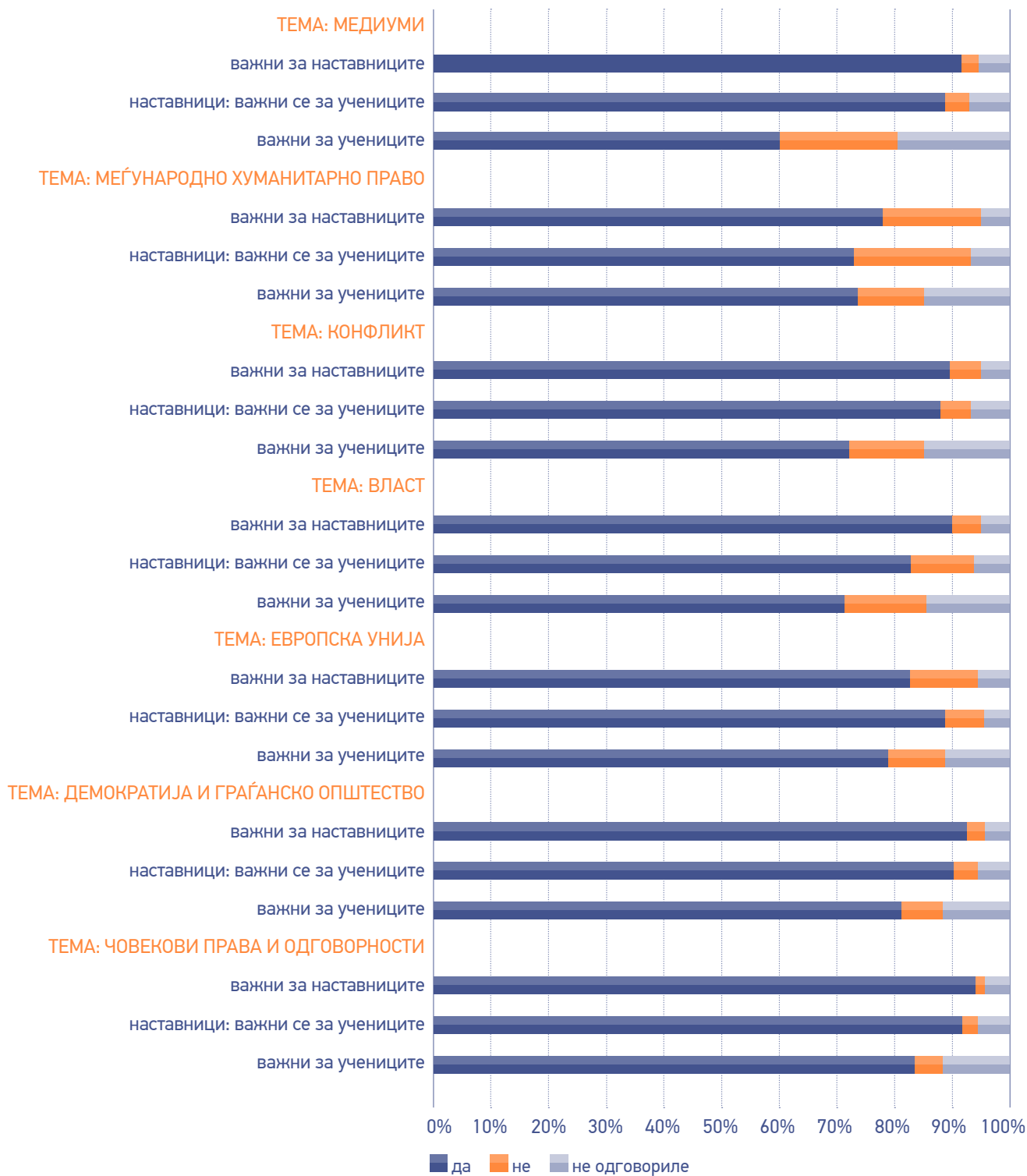
Кога се во прашање наставните програми најчест предмет на интерес се наставните содржини. За секоја од темите во наставните програми учениците и наставниците беа прашани дали е важна и интересна.

ВАЖНОСТ НА НАСТАВНИТЕ ТЕМИ ШТО СЕ ИЗУЧУВААТ

За тоа колку сметаат дека е важна секоја од темите што се изучува, наставниците оценуваат колку тие лично сметаат дека секоја од темите е важна, а колку сметаат дека секоја од темите им е важна на учениците. Учениците, исто така беа прашани колку секоја од темите им е важна. Одговорите се прикажани на графиконот бр. 1.

Според одговорите на најголемиот број од учениците, над 60 %, и дури над 80 % од наставниците, сите теми од наставната програма се важни. Темите што се изучуваат во осмо одделение се проценуваат како поважни од оние што се изучуваат во деветто одделение. Како најважни и од наставниците и од учениците се оценети темите: Човек, човекови права и одговорности и Демократија и граѓанско општество.

Во врска со секоја од темите, поголем е бројот на наставници што сметаат дека темата е важна општо земено од оние што сметаат дека им е важна на учениците. На учениците пак, според нивните одговори, секоја од темите им е помалку важна отколку што наставниците сметаат дека им е важна. Најмногу се усогласени мислењата за важноста на темите: Човек, човекови права и одговорности и Демократија и граѓанско општество. Разликите во оценките за важноста на одделни теми меѓу наставниците и учениците се најголеми за темата: Медиуми, за која околу 90 % наставници сметаат дека е важна и дека им е важна на учениците, додека само 60 % од учениците одговориле дека за нив таа тема е важна. Тоа може да биде индикатор да се преиспитаат содржините што се изучуваат во оваа тема. Темата: Истражување на меѓународното хуманитарно право и наставниците и учениците ја сметаат за помалку важна од другите теми.

Графикон 1. Мислења за важноста на темите во програмата за Граѓанско образование

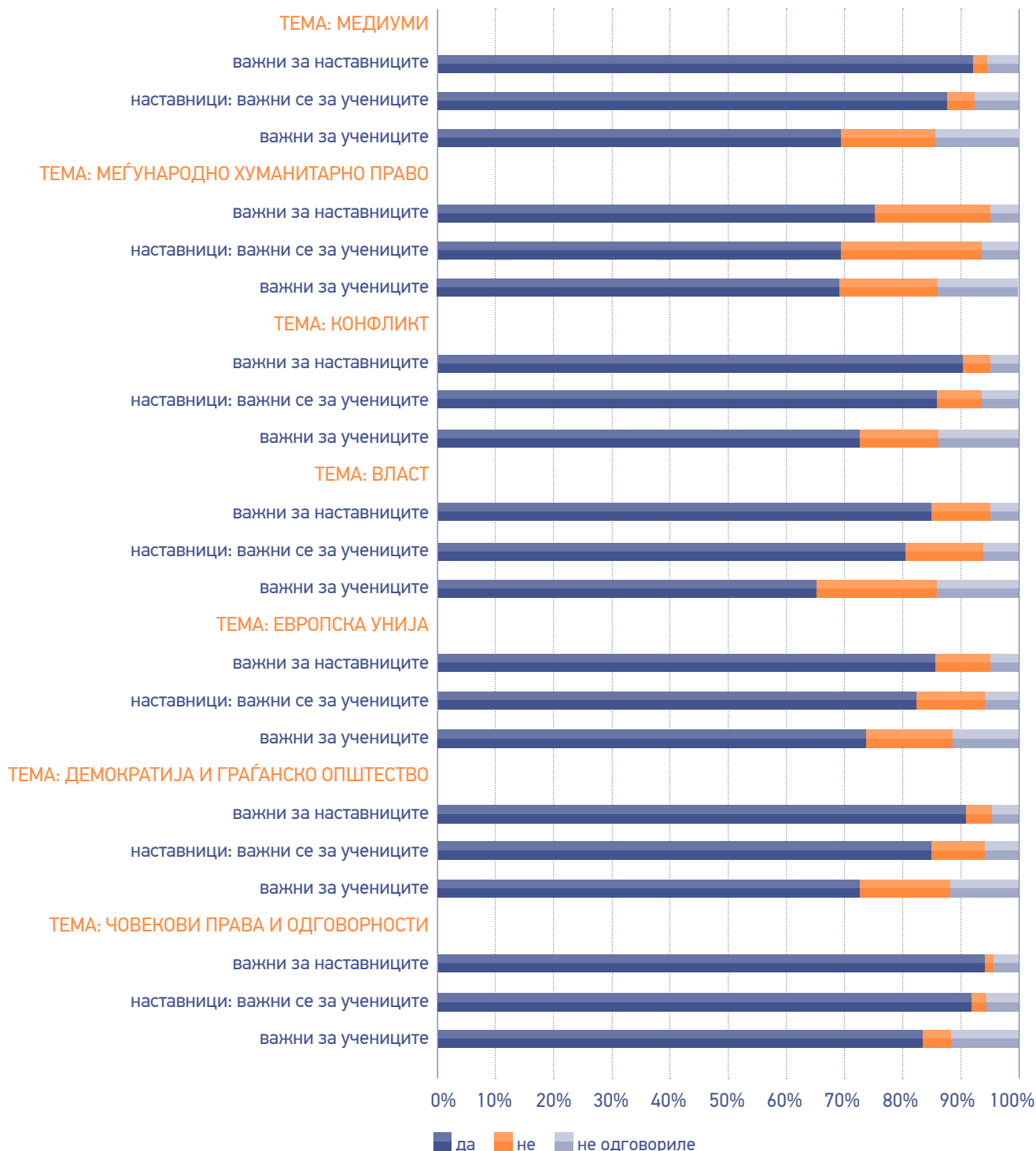

КОЛКУ НАСТАВНИТЕ ТЕМИ ШТО СЕ ИЗУЧУВААТ СЕ ИНТЕРЕСНИ

Една програма поуспешно ќе се реализира доколку содржините што се предаваат и учат се интересни за учениците, но и за наставниците. Во врска со содржините во граѓанско образование во пошироката јавност постојат различни мислења. Затоа во испитувањето на наставниците им беше поставено прашање за секоја од темите дали е интересна за нив и

дали е интересна за учениците. На учениците, исто така, им беше поставено прашање за секоја тема дали им е интересна. За тоа колку за учениците се интересни содржините во граѓанско образование беше разговарано и во фокус-групите со наставници и со ученици.

На графиконот бр. 2 се прикажани сумарните податоци од одговорите на наставниците и на учениците.

Графикон 2. Мислења за интересноста на темите во програмата за Граѓанско образование

На над 70 % од наставниците и 60 % од учениците сите теми што се изучуваат во граѓанското образование им се интересни. Како и во проценката за важноста, и тука постојат значајни разлики во мислењата на учениците и мислењето на наставниците за тоа колку на учениците им се интересни одделни теми. Имено, помал е процентот на ученици што одговориле дека одделна тема им е интересна од процентот на наставници што сметале дека таа тема е интересна за учениците. Најголеми се разликите во мислењата на учениците и на наставниците за темите: Медиуми и Власт.

Најинтересна и според учениците и според наставниците е темата: Човек, човекови права и одговорности (над 80 % ученици и 90 % наставници ја сметаат за интересна). Темата: Истражување на меѓународното хуманитарно право е најмалку интересна, и според наставниците и според учениците. Во фокус-групите како најинтересни теми биле истакнувани темата за човековите права и за Европската Унија.

ПОТРЕБА ОД НОВИ СОДРЖИНИ ВО ПРОГРАМАТА

Според одговорите на наставниците во прашалникот за потребата од изучување на нови/други теми во граѓанско образование во програмата треба да се вклучат следниве теми:

- ➔ Социо-патолошки појави (21 наставник);
- ➔ Права и обврски (12 наставници);
- ➔ Екологија (10 наставници).

И во дискусиите во фокус-групите се изнесуваа слични идеи: *„Теме од секојдневие; како функционираат државите; за корупцијата во државните органи; влијанието на меѓународната заедница за разрешување конфликти; жената во општеството.“* Некои од учесниците укажаа на сличноста на целите и на дел од содржините со предметот Етика и изборниот предмет Европска цивилизација.

Учениците беа прашани: *Дали има некои теми што сега не се учат, а би сакале да бидат вклучени во предметот Граѓанско образование?* 19 % од анкетираниите ученици (105 ученици) одговориле дека има. Предложени беа следниве теми:

- ➔ Негативни општествени појави (15);
- ➔ За политика и власт (13);
- ➔ Среќа (7).

Некои од овие теми се дел од наставната програма, но веројатно не во оној обем што би го сакале учениците што ги предложиле.

Во дискусиите во фокус-групите повеќето ученици сметаат дека нема такви теми затоа што *„сè е застајано; ги има сите потребни теми“* или затоа што *„ќе треба илус учење.“* Во една од фокус-групите во која се разви поширока дискусија по ова прашање значителен дел од учесниците сметаат дека треба да се учи за актуелни прашања како на пр. *„состојбите со криминалитето и корупцијата на властите во повеќе држави; повеќе за локалните прилики, а не да имаме голема тема како меѓународно хуманитарно право кое не го разбираме.“*

КОНСТАТАЦИИ ПОВРЗАНИ СО МИСЛЕЊАТА ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

- ➔ Учениците мислат дека треба да се учи граѓанско образование затоа што се учат содржини што им се корисни во животот. По предметот се учат содржини што тие главно очекувале дека ќе ги учат. Повеќето од нив ги сметаат за важни и интересни. Најинтересни им се за човековите права, а најмалку интересни за власта и меѓународното хуманитарно право. Меѓутоа, тие во поголем број сметаат дека некои од темите што не им се интересни се важни да ги учат. Немаат многу теми околу кои би се согласиле дека треба да се изучуваат, а не се дел од содржините во предметот.
- ➔ За најголем број од темите наставниците сметаат дека се важни воопшто, а и дека се важни за учениците. За најважни ги сметаат: Човекови права и одговорности, Демократија и граѓанско општество, Конфликт и Медиуми. Тие сметаат дека овие теми се најинтересни и воопшто и за учениците. Најмалку важна и интересна ја сметаат темата: Меѓународно хуманитарно право. Нивната перцепција за содржините, воопшто земено, е попозитивна онаа на учениците. Мал број наставници имаат предлог за нови содржини во програмата. Три четвртини од наставниците сметаат дека еден час не е доволен за реализација на содржините.
- ➔ Името на предметот и според наставниците и според учениците е соодветно на содржините.

2. СОГЛЕДУВАЊА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

2.1. ДИДАКТИЧКИ НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Во наставната програма се дадени и основни дидактички насоки за нејзина реализација. Во нив стои дека: „Со наставната програма по граѓанско образование се предвидени можности за индивидуализирана и групна работа на учениците која придонесува за самостојност во размислувањето и примената на усвоените знаења и способности во истражувачките активности ... Природата на наставниот предмет налага добро осмислена групна работа на учениците во наставата за да се поддржува инвентивноста на секој ученик .... да се организира интерактивна настава ...“ (Наставна програма по Граѓанско образование, стр. 4)¹⁵.

Во делот на наставните програми во којшто се дадени препорачани активности и методи се препорачуваат различни методи на работа: групна и самостојна; текст-метода, работилници, демонстрација, симулација, дебата, презентација, истражување. Препорачаните активности бараат различно ниво на когнитивно ангажирање на учениците, помнење, разбирање, анализа, примена и може да ги насочат наставниците кон организирање на наставата преку активно вклучување на учениците и развивање на критичко мислење кај нив.

2.2. СОГЛЕДУВАЊА ЗА НАСТАВАТА И ПОДДРШКА НА УЧЕЊЕТО

Согледувања за тоа како се реализира наставата и како наставниците го поддржуваат учењето на учениците по граѓанско образование се направени врз основа на: 1) одговорите на наставниците на прашања во прашалникот и дискусијата за реализација на наставата во фокус-групите со наставници и 2) одговорите на ученици од 8-мо и 9-то одделение

на прашања во прашалникот за ученици и во фокус-групите со ученици.

Согледувањата за реализацијата на наставата се групирани во две тематски подрачја: 1. Методи на реализација на наставата и 2. Поддршка на учењето на учениците.

НАЧИН НА ИСПИТУВАЊЕ

Податоци за реализација на наставата и поддршката на учењето беа добиени врз основа на 8 прашања од прашалникот за наставници и 2 прашања за дискусија во фокус-групите, и 8 прашања од прашалникот за ученици и 5 прашања за дискусија во фокус-групите со ученици.

Прашањата во прашалниците беа од затворен и отворен тип. По едно прашање во прашалникот за наставници и во прашалникот за ученици беше кластерско.

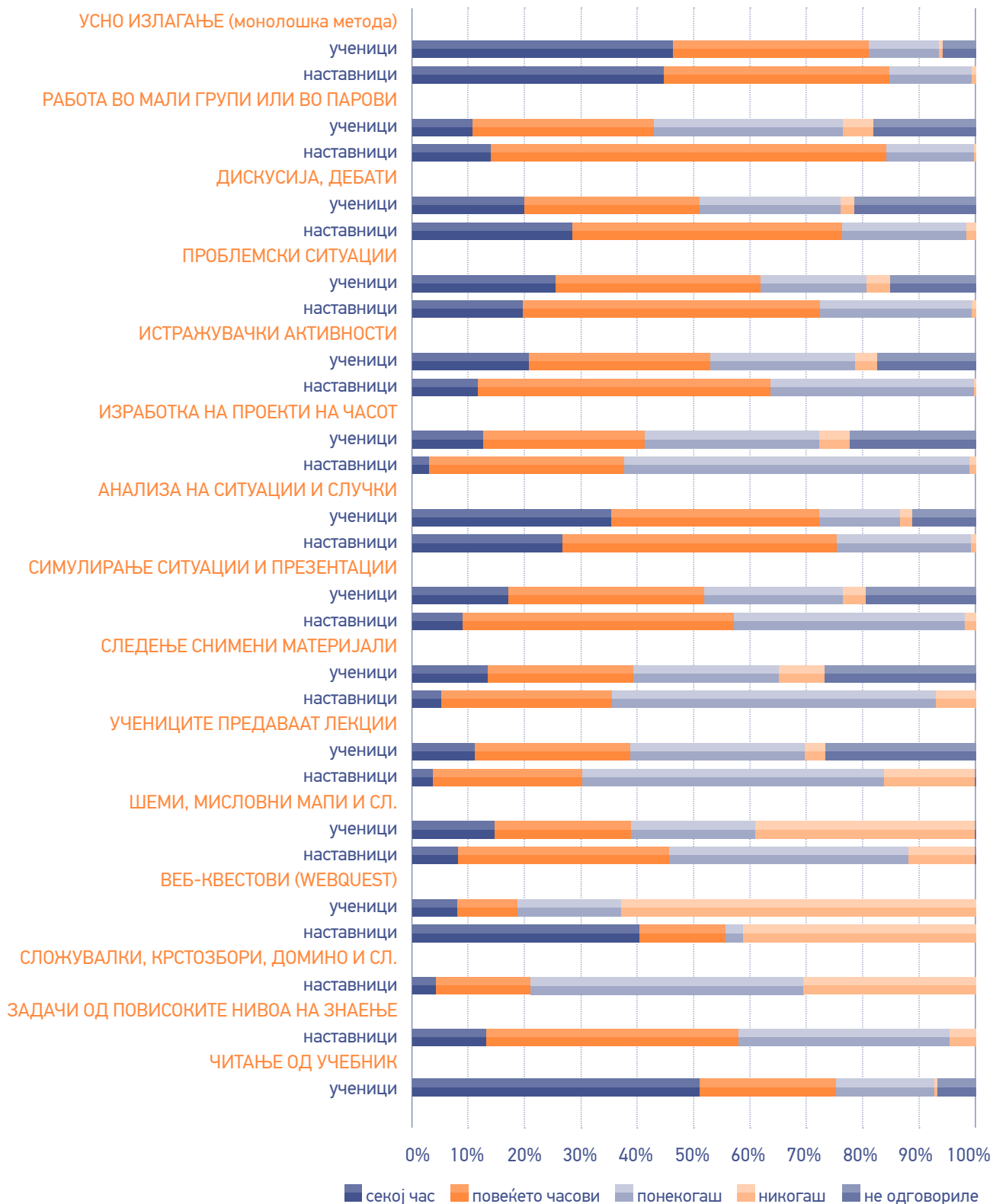
2.2.1. МЕТОДИ НА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

За тоа како се реализира наставата и колку зачестено се користат различните методи и техники што се препорачани во наставната програма беа прашани и наставниците и учениците. Нивните одговори се прикажани на графиконот бр. 3.

Според одговорите и на учениците и на наставниците наставата по граѓанско образование е доста методички разновидна. Сепак, најчесто (на секој час или на повеќето часови) се користи монолошката метода (наставниците предаваат) и текст-методата (учениците читаат од учебник). Покрај нив доста често се користат: анализа на ситуации и случки, решавање на проблемски ситуации и истражувачки активности. Голем број наставници одговориле дека често даваат и прашања/задачи од повисоки нивоа на когнитивна сложеност.

За користењето на повеќето активни методи и техники постои извесна дискрепанција во одговорите на наставниците и на учениците. Имено, наставниците во поголем процент одговориле дека ги користат на секој час или на повеќето часови, додека перцепцијата на учениците е дека тие поретко се користат. Најголеми се разликите кога се работи за работа во мали групи и парови, дискусии и дебати на теми предложени од учениците и користење на веб-квестови. Тие според учениците се користат ретко.

¹⁵ Граѓанско образование – наставна програма, Министерство за образование и наука <http://bro.gov.mk/docs/osnovno-obrazovanie/VII%20oddelenie/Microsoft%20Word%20-%20gragansko%20obrazovanie.pdf>

Графикон 3. Зачестеност на користење на одделни методи и техники во наставата

Покрај прашањето за методите во наставата, уште две прашања од прашалникот за ученици беа поврзани со реализација на наставата по граѓанско образование. Во едното се бараше некои (најфреквентни) „начини на учење“ граѓанско образование да ги рангираат според тоа колку сакаат да учат на тој начин, а во второто да одговорат колку често часовите по граѓанско образование им се интересни.

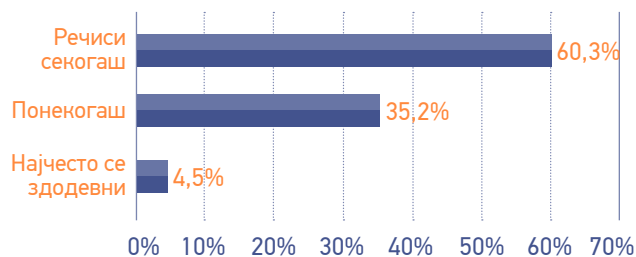
Највисоко рангирани методи се предавање и дискусија/групна работа. Се чини дека учениците се конформирале со методите на настава што најчесто се користат. Значително помалку сакаат да учат на начини што бараат повеќе самостојна работа и поголем личен ангажман.

ТАБЕЛА 4. КОИ МЕТОДИ НА УЧЕЊЕ ГИ ПРЕФЕРИРААТ УЧЕНИЦИТЕ

НАЧИН НА УЧЕЊЕ	% НА УЧЕНИЦИ ШТО ДАЛЕ РАНГ БРОЈ 1*	ПРОСЕЧЕН РАНГ
ПРЕДАВАЊЕ	38,6	2,4
ДИСКУСИЈА/ ГРУПНА РАБОТА	25,1	2,4
САМОСТОЈНА РАБОТА НА ЧАСОТ	12,9	3,1
РАБОТА СО КОМПЈУТЕР	10	3,4
ИГРАЊЕ УЛОГИ, СИМУЛАЦИИ, ИГРИ	13,5	3,6

* Ранг бр. 1 се однесува на начинот што најмногу им се допаѓа, а 5 што најмалку им се допаѓа.

Според мислењето на речиси две третини од учениците, часовите по Граѓанско образование им се речиси секогаш интересни, а на една третина понекогаш им се интересни. На многу мал број ученици часовите по Граѓанско образование им се најчесто здодевни.

Графикон 4. Дали часовите по Граѓанско образование им се интересни на учениците

Од друга страна, во фокус-групите учениците наведуваа дека наставата по граѓанско образование би можела да биде поинтересна доколку „*гојде некој да ни држи предавања; да има повеќе посеји на инстџитијучи; да има симулации; презентации; слики, видеа, игра на улоги и интерактивност; да има проекти; да правиме презентации; наставничката да има желба да не заинтересира; да има истражување, да не се бара само да прејишуваме; да има дебати за да можеме слободно да си кажеме што мислиме, а тоа е најважно.*“ Учениците всушност ги спомнувале природите што веројатно ги искусиле на некој од часовите или слушнале за нив.

2.2.2. ПОДДРШКА НА УЧЕЊЕТО

Современата настава претполага уште на часот да се случува најголем дел од учењето, особено кај предметите како што е Граѓанско образование кај коишто целите во голема мерка се однесуваат на формирање ставови и градење систем на вредности. Затоа голем број од прашањата се однесуваат на поддршка на учењето.

ОБЈАСНУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ ШТО СЕ УЧАТ

Во програмата по Граѓанско образование за осмо и деветто одделение се наведени вкупно 170 поими што учениците треба да ги усвојат. Со поголемиот број од нив учениците најверојатно прв пат ќе се сретнат. Тоа најчесто не се едноставни поими што лесно се разбираат и дефинираат. Оттука, важно е уште на часовите наставникот да им помогне на учениците точно да ги разберат сите или повеќето поими што се среќаваат во некоја тема, особено затоа што за многу од нив родителите дома не можат да им помогнат.

За тоа дали сите прашања и поими поврзани со содржината на наставната единица наставникот ги објаснува на самиот час беа прашани и наставниците и учениците.

Според одговорите на најголемиот број наставници (81 %) и ученици (73 %), наставниците секогаш на часовите ги објаснуваат поимите и прашањата поврзани со наставната содржина. Другите одговориле дека тоа е многу чест случај, а мал е бројот на ученици што одговориле дека понекогаш или поретко се случува тоа.

ТАБЕЛА 5. КОЛКУ ЧЕСТО ПОИМИТЕ И ПРАШАЊАТА СЕ ОБЈАСНУВААТ НА САМИОТ ЧАС

ЗАЧЕСТ-ЕНОСТ	УЧЕНИЦИ		НАСТАВНИЦИ	
	БРОЈ	%	БРОЈ	%
СЕКОГАШ	394	72,7	186	81,2
МНОГУ ЧЕСТО	114	21,0	38	16,6
РЕТКО	8	1,5	3	1,3
ПОНЕК-ОГАШ	24	4,4	2	0,9
НИКОГАШ	2	0,4	0	0,0
ВКУПНО	542*	100,0	229*	100,0

* Земени се предвид само испитаниците што одговориле на прашањето.

Некои ученици забележале дека „*наставниците е многу среќен кога му ѝоставуваме прашања и со голема ѝосветеност ѝ одговара*“, а има и наставници што „*се дерат и испрашуваат*.“ Речиси сите ученици, односно 97 %, одговориле дека се слободни на самиот час да го прашаат наставникот тоа што не им е јасно. Од друга страна, учениците и наставниците укажуваат дека фондот на часови е мал и заради тоа нема доволно време да се разјаснат сите работи за кои учениците се интересираат. Меѓутоа, има наставници што по часот остануваат да им го објаснат на учениците тоа што не им е јасно.

По учењето на наставните содржини дома или по читањето на некоја содржина што е во врска со тоа што го учеле, учениците може да имаат потреба од дополнителни појаснувања на ученото. Затоа е потребно да имаат можност, што е можно побрзо, на некој од следните часови да ги разјаснат нејасните нешта. И според одговорите на учениците и според одговорите на наставниците нешто над половина од наставниците секогаш ги разјаснуваат нејасните работи на наредните часови, а околу третина тоа го

прават многу често. Околу 10 % наставници поретко ги објаснуваат нештата што не им биле јасни на учениците и откако дома ги учеле лекциите.

ТАБЕЛА 6. КОЛКУ ЧЕСТО ПОИМИТЕ И ПРАШАЊАТА СЕ ОБЈАСНУВААТ НА НАРЕДНИТЕ ЧАСОВИ

ЗАЧЕСТ-ЕНОСТ	УЧЕНИЦИ		НАСТАВНИЦИ	
	БРОЈ	%	БРОЈ	%
СЕКОГАШ	302	55,7	135	59,0
МНОГУ ЧЕСТО	169	31,2	75	32,8
РЕТКО	18	3,3	13	5,7
ПОНЕК-ОГАШ	51	9,4	4	1,7
НИКОГАШ	2	0,4	2	0,9
ВКУПНО	542*	100,0	229*	100,0

*Земени се предвид само испитаниците што одговориле на прашањето.

Според добиените одговори најголем број наставници секогаш им ги објаснуваат поимите и прашањата што се учат на самиот час, а во помал број ги појаснуваат некој од наредните часови.

За да ги објаснат нејасните поими, наставниците најчесто користат примери од секојдневието, а поретко бура на идеи, поимник за нејасни зборови, википедија, шеми и др.

АКТИВНО УЧЕСТВО НА УЧЕНИЦИТЕ

Во наставата по сите предмети се очекува учениците да можат активно да учествуваат во активностите на часот и да можат слободно да ги искажат своите мислења и идеи. По предметот Граѓанско образование се очекува тоа да биде редовна пракса во наставата, со оглед на тоа што учениците треба да учат не само преку теоријата туку и преку активно учество и практикување на слободно изразување, без да бидат критикувани за тоа. Најголем број наставници (78 %) одговориле дека секогаш овозможуваат слободно искажување на сопственото мислење на часовите. Во фокус-групите наведуваа примери дека учениците се чувствуваат слободни да кажат дека „*според кажаното што што е демократија, Македонија е држава што не функционира според закони*.“ Колку учениците ќе го искажат своето мислење зависи и од темата, а наставниците ги поттикнуваат да го кажат своето мислење преку дискусија за актуелни прашања. Некои наставници укажаа дека поради малиот фонд на часови и поради обемноста на материјалот „*немаме многу време и простор за прашања и одговори*.“

Меѓутоа, перцепцијата на учениците не е така поволна. Само нешто повеќе од половина од учениците (57 %) имаат чувство дека може да го изразат своето мислење. Во една фокус-група учениците тоа го илустрираа со: „*Наставничката ни има кажано и да згрешиме важно е да си го кажеме наше мислење.*“

ТАБЕЛА 7. КОЛКУ ЧЕСТО УЧЕНИЦИТЕ МОЖЕ СЛОБОДНО ДА ГО ИЗРАЗАТ МИСЛЕЊЕТО НА ЧАСОВИТЕ

ЗАЧЕСТ-ЕНОСТ	УЧЕНИЦИ		НАСТАВНИЦИ	
	БРОЈ	%	БРОЈ	%
СЕКОГАШ	307	56,6	179	78,2
МНОГУ ЧЕСТО	158	29,2	36	15,7
РЕТКО	32	5,9	10	4,4
ПОНЕКОГАШ	39	7,2	3	1,3
НИКОГАШ	6	1,1	1	0,4
ВКУПНО	542*	100,0	229*	100,0

* Земени се предвид само испитаниците што одговориле на прашањето.

Дел од учениците (29 %) имаат чувство дека често може да го искажат своето мислење, но не секогаш. Тие укажуваат на примери кога не биле добро разбрани, на пр. „*кога разработувале програми на две партии.*“ Заедно со податокот дека 14 % од учениците понекогаш или ретко имаат можност за слободно изразување на мислењето, укажува на недоволна демократичност во наставата кај некои од наставниците по граѓанско образование.

Поповолна е перцепцијата на учениците за тоа колку наставниците ги поттикнуваат за активно учество на часовите: 75 % сметаат дека наставниците постојано ги поттикнуваат, 20 % ги поттикнуваат понекогаш, а 5 % никогаш не ги поттикнуваат. Наставниците ги поттикнуваат учениците преку активните методи што ги користат (дискусија за примери, интерактивни методи, работа со компјутери, поттикнувачки прашања). Во фокус-групите тие зборуваат и за примери на наставници што не ги поттикнуваат за учество, туку читаат од учебник и испрашуваат.

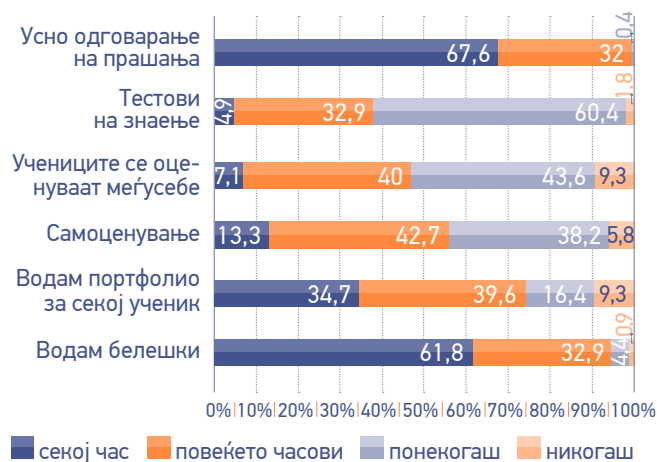
Поддршка во учењето на учениците од основно образование се очекува и од родителите. За да го прават тоа успешно, особено по предметите како што е Граѓанско образование, кое самите најверојатно не го учеле, важно е наставниците да ги информираат како работат во наставата и да ги поттикнат за анга-

жирање во учењето на нивното дете, а можеби и во некои наставни и воннаставни активности поврзани со граѓанското образование. Само 57 % наставници одговориле дека ги информираат и ги поттикнуваат родителите на учениците за нивно ангажирање. Тоа е секако недоволен број наставници.

ОЦЕНУВАЊЕ

Во наставната програма има малку насоки за оценување на постигањата на учениците, но експлицитно упатува на формативно оценување. Во врска со методите и техниките што се користат во оценувањето беше посебно нагласено дека се користи формативното оценување како моќно средство за поттикнување на учењето. На начинот на оценување, особено последните години, беше посветено внимание при обуките и поддршката на наставниците.

Според одговорите на наставниците, тие најчесто на секој час или на повеќето часови оценувањето на учениците го прават преку усно одговарање на прашања и водење белешки за тоа. Значителен број наставници одговориле дека водат портфолио за учениците. Самооценувањето и заемното оценување се користат понекогаш.

Графикон 5. Зачестеност на користење на одделни инструменти за оценување

Истражувањата покажуваат¹⁶ дека квалитетна и навремена повратна информација е најдобар начин за поддршка на учењето.

Нешто над половина од наставниците (60 %) одговориле дека секогаш им даваат на учениците повратна информација за тоа што научиле добро и што треба

¹⁶ Hattie J., (2009), *Visible Learning, A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*, Routledge, London.

да подобрат, а околу третина (32 %) тоа го прават многу често. Одговорите на учениците укажуваат дека не добиваат толку често повратна информација. Имено, само 37 % од учениците одговориле дека секогаш добиваат таква информација, 39 % добиваат понекогаш, а другите (24 %) поретко.

Споредбените одговори на учениците и наставниците се прикажани во табелата 5.

ТАБЕЛА 8. КОЛКУ ЧЕСТО НА УЧЕНИЦИТЕ ИМ СЕ ДАВА ПОВРАТНА ИНФОРМАЦИЈА

ЗАЧЕСТ-ЕНОСТ	УЧЕНИЦИ		НАСТАВНИЦИ	
	БРОЈ	%	БРОЈ	%
СЕКОГАШ	197	36,7	135	60,3
МНОГУ ЧЕСТО	208	38,7	71	31,7
РЕТКО	88	16,4	18	8,0
ПОНЕКОГАШ	32	6,0		
НИКОГАШ	12	2,2		
ВКУПНО	537*	100,0	224*	100,0

* Земени се предвид само испитаниците што одговориле на прашањето.

КОНСТАТАЦИИ ЗА НАСТАВАТА И ПОДДРШКАТА НА УЧЕЊЕТО

- ➔ Наставната програма препорачува користење различни интерактивни методи. Според одговорите на учениците и наставниците наставата е методички разновидна иако најчесто се користат монолошката метода и текст-методата. Наставниците одговориле дека повеќето активни методи ги користат почесто отколку што е тоа перцепција на учениците.
- ➔ На поголемиот број ученици (две третини) часовите по граѓанско им се секогаш интересни. Кога ги рангирале методите на учење што најмногу ги преферираат највисок ранг добиле оние што најчесто се користат во наставата: предавања и работа во групи.
- ➔ Поддршката на учењето на учениците, кога е во прашање објаснувањето на содржините и поимите на часовите, според одговорите на наставниците е редовна и честа, но според учениците недоволно редовна на наредните часови.
- ➔ Поголемиот број ученици имаат чувство дека наставниците постојано ги поттикнуваат на активно учество, но другите сметаат дека тоа се случува понекогаш.
- ➔ Различни се перцепциите на наставниците и на учениците за тоа дали секогаш може слободно да го искажат мислењето без да бидат критикувани. Нешто над три четвртини од наставниците сметаат дека тоа го овозможуваат секогаш, додека само нешто над половина од учениците имаат такво чувство.
- ➔ Речиси половина од наставниците не ги информираат родителите за работата на часовите по граѓанско образование и не ги поттикнуваат на некој начин да се вклучат.
- ➔ Одговорите укажуваат дека речиси четвртина од учениците не добиваат соодветна повратна информација што би ги упатила како да го подобрат учењето, а најчесто користени инструменти за оценување се усно поставување прашања и водење белешки.

3. СОГЛЕДУВАЊА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

3.1. СТРУКТУРА И СОДРЖИНА НА УЧЕБНИЦИТЕ

Согласно со Законот за учебници за основно и средно образование, како и според Законот за основно образование, учебникот е основно наставно средство и извор на знаење за остварување на воспитно-образовните цели на наставните програми.

Учебниците се изработуваат според наставните програми по одделните предмети од Наставниот план и според Концепцијата за изработка на учебник¹⁷.

Рецензентските комисии формирани од страна на Педагошката служба вршат вреднување на учебниците согласно со Методологијата за вреднување на учебници¹⁸ и со добиеното мислење од страна на Бирото за развој на образованието за усогласеност на ракописот за учебник со наставната програма, му предлагаат на министерот учебник што ги исполнува сите критериуми.

Иако во Концепцијата за изработка на учебник нема одделно поглавје со критериуми за изработка на учебник по граѓанско образование, сепак дадени се основни критериуми што треба да ги исполни секој учебник за да биде вреднуван и одобрен за користење во училиштата. Така, учебникот треба да ги исполнува следните критериуми:

- ➔ содржината на учебникот да биде усогласена со наставната програма,
- ➔ треба да има научна заснованост на содржините (дополнителни текстови, прашања и задачи, визуелни прилози),
- ➔ треба да има усогласеност на учебникот со возраста на учениците,

17 Концепција за изработка на учебник, Биро за развој на образованието, 2010, <http://bro.gov.mk/docs/Biro%20za%20obrazovanie%20-%20konceptija%20za%20izработка%20na%20ucebник%20mk%20-%20za%20na%20web.pdf>

18 Методологија за вреднување на учебници, Биро за развој на образованието, 2010.

- ➔ содржините на учебникот да имаат воспитна функција, да го поттикнуваат позитивниот однос кон науката, знаењето, националниот и граѓанскиот идентитет, мултикултурноста и родовата еднаквост.

За предметот Граѓанско образование постојат два учебника, „Граѓанско образование за VII одделение во осумгодишното образование“ (VIII одделение во деветгодишното образование)¹⁹ и „Граѓанско образование за VIII одделение“ (IX одделение во деветгодишното образование)²⁰.

УЧЕБНИКОТ ЗА ОСМО ОДДЕЛЕНИЕ СОДРЖИ ТРИ ГЛАВНИ ОБЛАСТИ:

- ➔ Човекот, човековите права и одговорности, покривајќи теми како: идентитети, вредности, човекови права, стереотипи и предрасуди, итн.;
- ➔ Демократијата и граѓанското општество, со теми: карактеристики на демократијата, начини на управување во демократијата, демократијата и човековите права итн.;
- ➔ Европска Унија, со теми: институции во ЕУ, европски идентитет, Македонија како дел од ЕУ итн.
- ➔ Учебникот за деветто одделение ги содржи следните области:
  - ➔ Власт (дефиниција, поделба на власта, устав и уставна демократија, итн.),
  - ➔ Конфликти (поим, видови конфликти, разрешување конфликти),
  - ➔ Истражување на меѓународното хуманитарно право (настанување на МХП, социјален притисок, основи на МХП, МХП и човековите права, санкционирање на прекршувањата на МХП, итн.),
  - ➔ Медиуми (карактеристики на масовните медиуми, медиумска култура итн.).
- ➔ Темите во учебниците се соодветни со темите во наставната програма за осмо, односно деветто одделение.

19 http://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/gragansko_obrazovanie_7_k1.pdf

20 http://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Gragjansko_8_mak.pdf

3.2. МИСЛЕЊА ЗА УЧЕБНИЦИТЕ

НАЧИН НА ИСПИТУВАЊЕ

Мислењата за учебниците кај наставниците беа испитувани со 4 прашања од прашалникот за наставници и 5 прашања за дискусија во фокус-групите, а кај учениците со 3 прашања од прашалникот за ученици и 3 прашања за дискусија во фокус-групите.

Прашањата во прашалниците беа од затворен и отворен тип.

3.2.1. КОРИСНОСТ И УПОТРЕБА НА УЧЕБНИЦИТЕ

Најголем дел од наставниците изјавиле дека **го користат учебникот на секој час, иако не е неопходен за време на целиот час**, т.е. ги комбинираат содржините со други извори. Користењето на учебникот според нив е неопходно, бидејќи прашањата на екстерното тестирање се формулираат врз основа на конкретниот учебник²¹. Учениците – во одговорите на прашањето за методите што се користат во наставата и во фокус-групите потврдија дека го користат учебникот на секој час и тоа за време на поголемиот дел од часот, најчесто преку читање и разгледување примери.

За наставниците проблем претставува изборот и дистрибуцијата на учебниците. Според зборовите на еден наставник: *„На ниво на актив се одредува со кои од одобрените учебници ќе работиме и постоа добиваме друг учебник што истовремено ни го нарушува и начинот на планирање.“* Истовремено, дистрибуцијата на учебниците може да доцни и до три месеци од почетокот на учебната година (според наставниците од фокус-групата во Тетово).

Иако учебникот е најчесто користен ресурс на часовите, сепак околу половината од наставниците учесници во фокус-групите сметаат дека **учебниците не помагаат за остварување на сите цели од наставната програма**. Проблемите ги лоцираат во:

- 1) недостатокот на време да се усвои материјалот;
- 2) високиот стил на пишување, кој оневозможува учениците комплетно да го разберат материјалот;
- 3) „збиеноста“ на информациите што ги „одбива“ учениците;
- 4) наведените примери што не се приспособени на реалноста на учениците, туку се преземени од странски учебници/материјали; и
- 5) несоодветниот превод во одредени делови (за наставниците на албански наставен јазик).

Во согласност со овој став се и резултатите од анкетата, според која 61,2 % од анкетираниите наставници сметаат дека *„учебниците што се користат во Граѓанско образование им помага на учениците да ги разјаснат и да ги научат содржините и поимите што се обработуваат на часовите“*, додека 38,8 % не се согласуваат со наведеното тврдење. Дел од образложението може да се најде во одговорите на прашањето: *„Дали во учебниците има теми, содржини, поими, илустрации што не се соодветни или погрешно се прикажани?“*, на кое потврдно одговориле дури 39,6 % од наставниците.

Во дискусиите во фокус-групите, наставниците наведуваат неколку **теми и дефиниции што ги сметаат за проблематични**. Конкретно, дефинициите за: 1) стереотипи, 2) идентитет, 3) животни стилови, како и поими и дефиниции во темите за:

- ➔ ЕУ и Македонија како дел од ЕУ;
- ➔ човековите права;
- ➔ меѓународно хуманитарно право.

Понатаму, како неквалитетни информации ги наведуваат темите за „лојалните граѓани“, за „компромис“, како и темата за медиумите. Одговорите укажуваат дека проблематични аспекти се јавуваат во двата учебника. Некои од споменатите дефиниции/поими се презентирани во рамката подолу.

²¹ Препознавајќи дека прашањата за екстерно тестирање не се соодветно формулирани и тешко може да се даде точниот одговор, еден наставник (учесник на фокус-групата во Тетово) на сопствена иницијатива издал Прирачник за наставата по Граѓанско образование.

ДЕЛ ОД ОБЈАСНУВАЊАТА НА ПОИМИТЕ БИ МОЖЕЛЕ ДА СЕ КЛАСИФИЦИРААТ КАКО ПОГРЕШНИ, КАКО НА ПРИМЕР:

„Лојалните граѓани ги почитуваат оние кои се на власт во општеството. Тие секогаш се подготвени да ги следат правилата и прописите во општеството и по цена да мораат да се откажат од своите слободи“ (Граѓанско образование за VIII одделение, стр.14).

„Доколку една од страните вклучени во конфликтот доброволно се откаже од ваквите барања, тогаш велиме дека конфликтот е решен по пат на компромис“ (Граѓанско образование за VIII одделение, стр. 39).

Дел, иако се точни, можат да се класифицираат како збунувачки, недоволно објаснети, како на пример:

„Кога погрешните сфаќања упорно опстојуваат наспроти податоците и фактите, тогаш зборуваме за стереотипи“ (Граѓанско образование за VII одделение, стр. 39).

Учениците, исто така, во голем дел сметаат дека учебникот недоволно им помага во **разјаснување и научување на содржините и поимите што се објаснуваат на часовите**. Конкретно, за повеќе од половината од учениците (54 %) што одговориле на прашалникот учебникот целосно им помага, за 43 % делумно им помага и за 3 % воопшто не им помага, од што произлегува дека на околу половината од учениците им е потребна дополнителна поддршка за совладување на материјалот од учебникот.

Најголемиот дел од анкетираниите ученици (78 %) сметаат дека во учебниците нема теми, содржини, поими, илустрации што не се соодветни или погрешно се прикажани. Следствено, во фокус-групите тие не даваат многу детални одговори во поглед на прашањето **што не им се допаѓа во учебниците**. Сепак, дел од нив, како проблематични ги наведуваат: 1) содржините што се однесуваат на политичките партии и пратениците за кои сметаат дека не соодветствуваат со реалната состојба во државата; 2) содржините за судовите каде се соочуваат со многу нови термини; и 3) редоследот на содржините што не се логички подредени. Дополнително, учениците од фокус-групата во Тетово како проблематичен го наведуваат фактот дека во учебниците не можат да ги најдат одговорите на прашањата за екстерно тестирање.

3.2.2. ПОТРЕБА ОД ДОПОЛНИТЕЛНИ МАТЕРИЈАЛИ ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА НАСТАВНИТЕ ЦЕЛИ

Во наставната програма се препорачува, но веројатно и наведените проблематични аспекти од учебниците придонесуваат кон тоа, наставниците да бараат **алтернативни материјали за постигнување на целите и за надминување на недостатоците од учебниците**. Следствено, наставниците во фокус-групите наведуваат дека како дополнителни материјали користат:

1. прирачници што се директно поврзани со темите од учебникот, како на пример Прирачникот за истражување на меѓународното хуманитарно право што го добиле на обуките, или пак се индиректно поврзани со содржини од граѓанско образование, како на пример работилниците од Прирачникот за образование за животни вештини и прирачниците за разрешување конфликти;
2. информации достапни на интернет (на пример преку Википедија);
3. конкретни документи што имаат улога да конкретизираат одредени елементи од материјалот, на пример: Уставот на РМ, статут на општината, програма на политичка партија;
4. аудиоматеријали и визуелни материјали како ТВ-емисии, вести.

Одговорите на прашалникот укажуваат дека, според наставниците, дигиталните содржини се користени од најголем дел од наставниците, потоа весници/списанија, слики, цртежи, видеоматеријали/аудиоматеријали и други книги. Одговорите на учениците упатуваат на тоа дека дополнителните извори на учење им се потребни за подобро разбирање на содржините, а како најкорисни ги наведуваат дигиталните содржини, други книги, весници/списанија, слики/цртежи и видеоматеријали и аудиоматеријали (види го графиконот 6 подолу). Генерално, одговорите на наставниците и учениците се компатибилни, но упатуваат на фактот дека наставниците би можеле да употребуваат повеќе дополнителна литература за време на наставата, бидејќи учениците ја сметаат за корисна.

Графикон 6. Користење и корисност на дополнителни материјали: одговори на наставниците и учениците

Во прилог на тоа е и податокот дека иако ги сметаат за корисни, сепак, најголем дел од учениците наведуваат дека не користат дополнителни извори за учење паралелно со учебникот („...Моноџоно рабoјџиме.“, („... само книгаџа ја користџиме“), додека мал дел наведуваат дека ретко користат други извори, на пример видеоматеријали и интернет-материјали, како и весници и списанија кај содржините за медиумите. Се чини дека има недоразбирања во врска со користењето на дополнителната литература, на пр. еден ученик од фокус-групата во Тетово изјави дека: „Знаеме дека наставнициџте можаџ да бидаџ казнувани доколку користџаџ сџисанија. Тоа го знам зашџо мајка ми е учиџелка.“

Имајќи предвид дека значителен дел од наставниците сметаат дека користењето на учебникот не е доволно за постигнување на сите предвидени цели на наставата, тие се речиси едногласни дека **имаат потреба од дополнителни материјали што би им помогнале подобро и поефикасно да го предаваат предметот.** Конкретно, наведуваат потреба од:

- ➔ прирачници за наставник,
- ➔ линкови со содржини од интернет,
- ➔ видеоматеријали.

Особено се нагласува потребата од прирачници за реализација на поединечни цели од програмата, каде тие се постигнуваат преку современи интерактивни наставни методи. Според зборовите на дел од наставниците, ваквите прирачници се многу корисни и практични бидејќи нудат конкретни модели за обработка на поединечни наставни единици.

„Имав можност да користам брошура од проект на УСАИД во која имаше податоци за ЕУ и истите ги користев кога ја реализирав истоимената тема.“

„Многу би ни користел да имаме прирачник со насоки за реализација на секоја цел од наставната програма, со работилници според примерот на Прирачникот за животињски вештини или пак прирачникот за темата истражување на меѓународно хуманитарно право.“

„(...) мислиме на прирачници со конкретни вежби, прашања, квизови, разработени методски единици. Тие прирачни материјали би можело да бидат развиени според тоа како што е разработен Прирачникот по историја за шесто одделение.“

КОНСТАТАЦИИ ВО ВРСКА СО УЧЕБНИЦИТЕ

Учебниците во наставата по Граѓанско образование се користат редовно за време на часовите, повремено надополнети со дополнителни материјали.

Значителен дел од наставниците сметаат дека структурата и содржината на учебниците го ограничува остварувањето на сите цели од наставната програма.

Дел од темите и поимите/дефинициите во учебниците се сметаат за проблематични или збунувачки.

Значителен дел од учениците сметаат дека учебникот недоволно им помага во разјаснување и научување на содржините и поимите што се обработуваат на часовите.

Наставниците имаат потреба од дополнителни материјали, вклучително: прирачници за спроведување на наставни содржини, линкови со содржини од интернет, видеоматеријали.

4. СОГЛЕДУВАЊА ЗА ОБУКИТЕ

4.1. РЕАЛИЗИРАНИ ОБУКИ

Обуката на наставниците за квалитетно изведување на наставата е предвидена со повеќе закони: Закон за Бирото за развој на образованието, Закон за наставници во основните и средните училишта, Закон за Академијата на наставници. Исто така, во законите е дефинирано дека бројот на часови за обука на наставниците е основа за нивниот професионален и кариерен развој.

Со оглед на тоа што дел од одредбите во наведените закони се донесени во 2015 и 2016 година, а дел од одредбите се со одложена примена, може да се земе предвид само законската надлежност на Бирото за развој на образованието да врши промоција (обука) на наставниците за наставните програми и да дава дидактички насоки за нивната примена.

Имајќи предвид дека наставните програми по граѓанско образование се донесени во 2008 и 2009 година, обуката на наставниците кои изведуваат настава по граѓанско образование е реализирана истите години, пред почетокот на учебната 2008/2009 и 2009/2010 година. Голем број наставници (34 %) имаат помалку од 5 години работен стаж па не можеле да ги посетуваат овие обуки.

Во периодот од 2009 до денес наставниците имале можност да бидат во контакт со советниците од Бирото за развој на образованието за консултации за прашања од наставата и учењето, но факт е дека е недоволна обуката за теми од областа на граѓанско образование, како и за методи за изведување на наставата по овој наставен предмет.

Наставниците преку своите училишта, а и индивидуално, посетуваат и обуки од одобрени проекти од Министерството за образование и наука, коишто, главно, се однесуваат на развивање на вештини за комуникација, современи методи на настава, мултикултурализам и сл. Ваквиот вид на обуки им помага на наставниците во подобрување на дел од нивните наставнички компетенции, но не и во делот на нивните стручни компетенции како наставници по граѓанско образование.

4.2. ПОСЕТУВАНИ ОБУКИ И ПОТРЕБА ОД ОБУКИ И СТРУЧНА ПОДДРШКА

НАЧИН НА ИСПИТУВАЊЕ

Мислењата за обуките кај наставниците беа испитувани со 3 прашања од прашалникот за наставници и 3 прашања за дискусија во фокус-групите. Едно прашање беше од затворен тип (со дополнување), а две беа од отворен тип.

Прашањата се однесуваа на обуките што ги посетувале и потребите од обуки.

Помалку од половина од анкетираниите наставници (43,6 %) одговориле дека имаат посетувано обука за наставата по Граѓанско образование во последните 5 години. Сепак, наведените обуки се однесуваат на одредени тесни подрачја од програмата или надвор од програмата, но поврзани со предметот.

Дел од наставниците учесници во фокус-групите истакнале дека следеле **обука со содржини од областа антикорупција**, реализирана од страна на Антикорупциската комисија, со образложените дека содржините ќе бидат дел од наставната програма за Граѓанско образование²².

Се наведува и обуката за **Истражување на меѓународното хуманитарно право**, која е реализирана пред повеќе од 5 години, но се проценува како особено корисна поради начинот на презентација на содржините во работилниците и конкретните примери како да се реализираат цели од наставната програма.

Наставниците речиси се едногласни дека им е потребна поддршка за зајакнување на нивните вештини за успешна реализација на наставата по Граѓанско образование. Како најнеопходни механизми за реализација на оваа цел ги наведуваат:

- ➔ дополнителните обуки (140 наставници кои одговориле на прашалникот и најголемиот број од учесниците на фокус-групите), и
- ➔ соработка со други наставници и експерти-советници.

²² Дел од наставниците искажуваат резерви дека овие содржини треба да бидат вклучени како дел од програмата.

Во поглед на конкретните потреби од обуки, наставниците најмногу потреба искажуваат за **обуки за користење на интерактивни методи на настава, како и конкретни вежби за реализирање на содржините од учебникот преку современи наставни техники.**

„Најкорисни за нас се обукише во кои се презентираат интерактивни форми на работа: вежби, играње на улоги, симулации. Важно е во текот на обука да бидат разработени конкретни содржини од програмите преку конкретни активности кои ние би можеле директно да ги примениме во наставата.“

Дополнително, потребни се и обуки за користење на интернетот како ресурс, методи на оценување и зголемување на постигањата на учениците преку соодветно поучување, како и стручни обуки за наставните содржини, поради тоа што, како што наведува еден наставник *„дел од нас не сме социолози и имаме потреба од обуки за наш професионален развој во врска со содржините на самиот наставен предмет.“*

Потребите вклучуваат и соработка со стручните активности од општествената група на предмети, соработка на ниво на повеќе училишта и користење на експерти-советници од таа област.

„Потребно е да се организираат проекти во кои би се вклучувале, би учеле едни од други, би разменуваале искуства.“

Како дополнителни предизвици при реализација на наставата по Граѓанско образование во прашалникот се наведуваат: несоодветните учебници (135 наставници), недостатокот на стручна литература (89 наставници) и малиот фонд на часови (68 наставници). Следствено, како средства за поефективна настава се споменуваат:

- ➔ подобрени учебници,
- ➔ дополнителна стручна литература и
- ➔ зголемување на фондот на часови.

КОНСТАТАЦИИ ВО ВРСКА СО ОБУКИТЕ

- ➔ Во текот на изминатите пет години најголем дел од наставниците не посетувале обука поврзана со предметот Граѓанско образование.
- ➔ На мнозинството им се неопходни обуки за користење на интерактивни методи на настава, како и конкретни вежби за реализирање на содржините од учебникот преку современи наставни техники.
- ➔ Се наведуваат и потреби од обуки за користење на интернетот како ресурс, методи на оценување и зголемување на постигањата на учениците преку соодветно поучување, како и стручни обуки за наставните содржини.
- ➔ Наставниците наведуваат и потреба од соработка со колегите на ниво на стручни активности, како и поддршка од советници.

5. СОГЛЕДУВАЊА ЗА ПОСТИГНАТОСТА НА ЦЕЛИТЕ НА НАСТАВАТА

5.1. ДЕФИНИРАНОСТ НА ЦЕЛИТЕ ВО НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Во наставните програми по Граѓанско образование се дефинирани цели за предметот воопшто (за двете години на изучување) и поконкретни цели за осмо, односно деветто одделение.

Доколку се анализираат наставните програми како се развиваат во двете одделенија на изучување, може да се забележи дека развојните цели дадени за конкретниот период (VIII–IX одделение) се однесуваат само за наставната програма за осмо одделение, односно наликуваат на конкретните цели за наставната програма за осмо одделение, додека целите опфатени со наставната програма за деветто одделение немаат поврзување со развојните цели.

Исто така, постои нерамномерна застапеност на определени цели и теми во однос на други, на пр. преголема застапеност на темата Истражување на меѓународното хуманитарно право во деветто одделение итн.

Најголем дел од целите се на ниво на знаење („*да се запознае... да ги проширува знаењата...*“) и разбирање („*да ја сфати..., да го осознае..., да разбере..., да ја увидува поврзаноста..., да објасни*“), а помал дел на ниво на примена („*да открива примери ... да се осособи да дискутира..., да формира ставови..., да покажува поговорливост...*“).

5.2. ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЦЕЛИТЕ НА НАСТАВАТА

НАЧИН НА ИСПИТУВАЊЕ

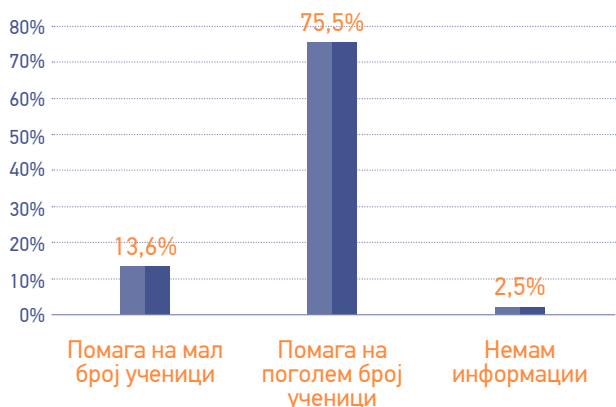
Мислењата за постигнатост на целите на наставата беа испитувани со три прашања од прашалникот за наставници и пет прашања од прашалникот за ученици. Во фокус-групите наставниците одговараа на едно прашање за дискусија.

Ова испитување не беше фокусирано на целите во наставната програма и нивното постигнување, но дел од прашањата се однесуваа и на нив за да се објасни подобро целиот контекст на реализација на наставата.

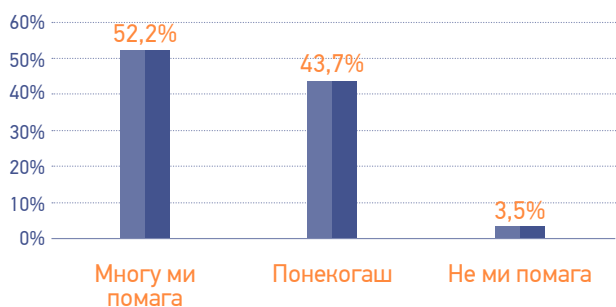
Одговорите на наставниците за степенот на придонес на наставната програма за **вистинско оспособување на учениците за граѓанско дејствување** искажан на 10-то степена скала покажуваат дека над половина од наставниците (59 %) го сметаат за умерено висок (оценето од 6 до 8 на скала 1–10), додека 24 % го сметаат за висок (оценето со 9 и 10).

Повеќето наставници (75,6 %) сметаат дека **предметот Граѓанско образование им помага на поголемиот број ученици да ги постигнат целите на наставната програма** (да ги разберат проблемите со коишто се соочува заедницата (училиштето и локалната заедница), да препознаваат решенија на проблемите и да се вклучуваат во активностите на заедницата), додека помал број одговориле дека овие цели се постигнуваат само кај мал број ученици (види го графиконот 7).

За истото прашање поставено на учениците, околу половината од анкетираниите ученици одговориле дека многу им помага, помалку од половината дека понекогаш им помага, а мал дел дека не им помага (види го графиконот 8). Имајќи ја предвид повеќеслојноста на прашањето, можно е учениците да ја проценуваат програмата како покорисна во поглед на едни аспекти, а помалку корисна во други.

Графикон 7. Дали предметот Граѓанско образование им помага на вашите ученици да ги разберат проблемите со кои се соочува заедницата, да препознаат решенија на проблемите и да се вклучат во активностите на заедницата?

Графикон 8. Дали предметот Граѓанско образование ти помага да ги разбереш проблемите со коишто се соочува заедницата во која учиш и живееш, да размислуваш за решенија на проблемите, да се вклучиш во активностите во локалната заедница?

Иако експлицитно не е наведена како цел на програмата по граѓанско образование, се смета дека општественото ангажирање е најдобар начин за учење на дел од содржините по граѓанско образование, а е една од општите цели на образованието²³. Речиси 40 % од учениците одговориле потврдно на прашањето дали имаат учествувано во јавна/општествена работа, волонтирање во училиштето или надвор од училиштето. Сепак, само мал дел (72 ученика) навеле конкретни примери (хуманитарни акции, акции организирани од Црвен крст) и екоакции (39 ученика).

Наставниците ценат дека учениците се активни во заедницата, и тоа преку:

²³ Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, Скопје 2007, стр. 71–73.

- однесувањето на училиште, на пример во ситуации на барање и заштита на нивните права и интетиреси;
- вклучување заедно со нивните родители во идентификување и разрешување на проблемите во заедницата преку еколошки проекти, Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието и проектот Јакнење на мултиетничката соработка во општините поддржан од Детската фондација Песталоци, проекти во соработка со општинската администрација (локален економски развој урбанизам, комунални дејности);
- учество во воннаставни активности поврзани со општествено-културна соработка со локалната заедница, посебно за празниците на различните етнички заедници, завршните свечености во училиштето и сл.

Наставниците, исто така, се соочуваат со тешкотии да го одвојат она што се учи на часовите од секојдневните политички настани во државата со кои учениците се среќаваат.

„Многу честито ни се случува учениците да не ни веруваат во тоа што го кажуваме бидејќи се општеретиени со информации од медиумите и од семејството. Мене честито ѝати ме прашуваат: Наставнику, што зборуваат? Па не е така во нашата земја... Ние треба да ги учиме учениците 'како треба', а не 'како е' во нашата земја и штока наидуваме на проблем.“

„Многу не загрижува фактот што учениците едно гледат дека се случува околу нив, а друго ние ги учиме во училиште.“

Овие контрадикторности што ги наведуваат наставниците, иако се доживуваат како тешкотија при наставата, сепак може да претставуваат добар извор на развивање на критички однос на учениците за граѓанските вредности преку создавање на когнитивен конфликт кој може да се искористи како начин за поттикнување на интересот за одредена тема и започнување на процес на нејзино истражување.

Ова е особено значајно имајќи предвид дека речиси половината од наставниците (117) одговориле дека преку наставата најзначајно им е да ги развијат кај учениците вештините на 21 век (критичко размислување, толеранција, почитување на демократски вредности).

„Добивање на вештини за самостојно решавање на дадени ситуации и проблеми со цел да се оспособат за ионајмошно образование и животи.“

„Да си изградат сојствен идентитет, да се почитуваат себеси и прегледат да ги почитуваат различностите.“

Дополнително, 68 наставници навеле дека се обидуваат кај учениците да развијат чувство на приспособување/припадност кон општеството и заедницата.

„Развивање на критичко мислење за активно вклучување во заедницата.“

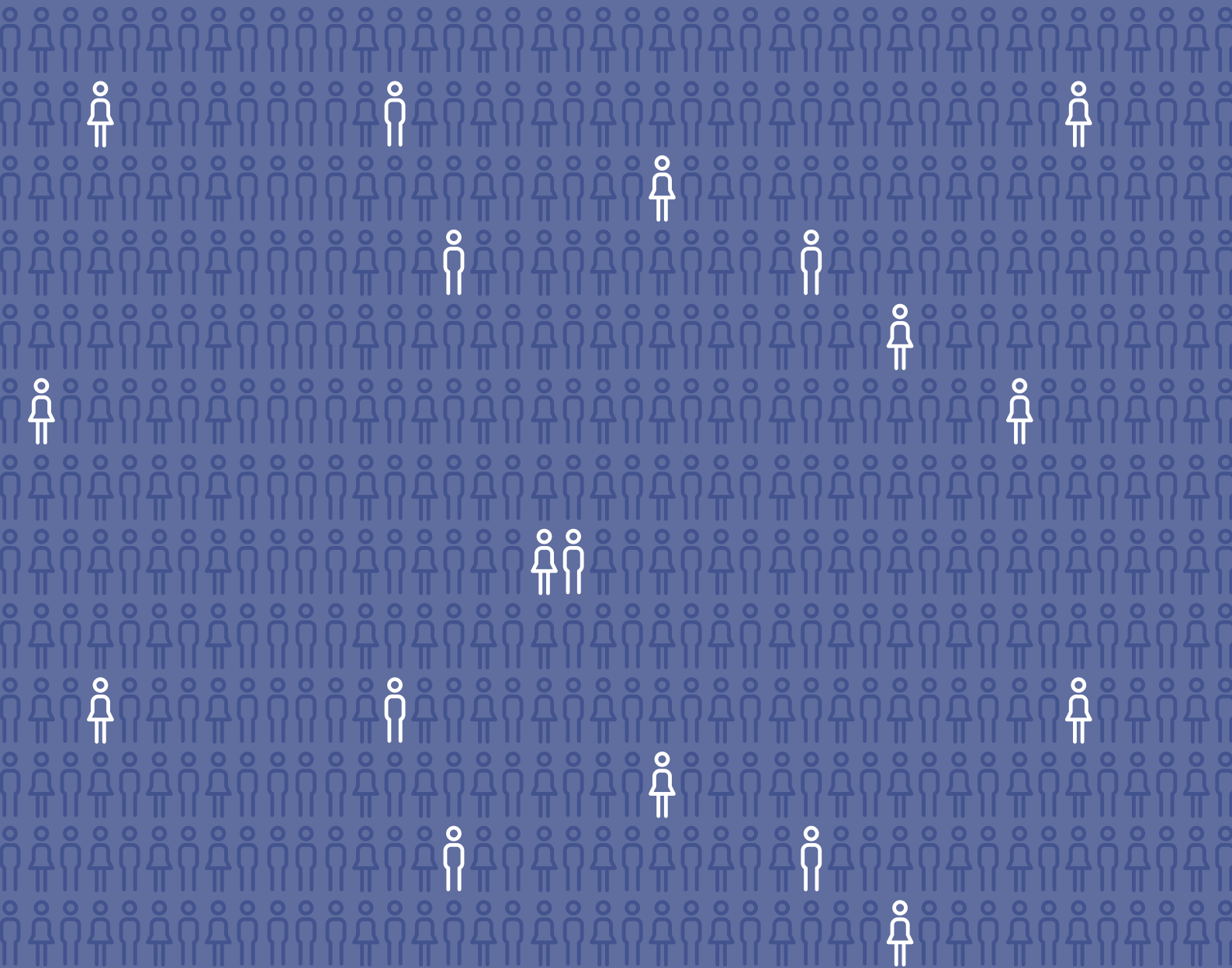
КОНСТАТАЦИИ ВО ВРСКА СО ПОСТИГАЊЕ НА ЦЕЛИТЕ НА НАСТАВАТА

- ➔ Повеќето наставници сметаат дека предметот Граѓанско образование им помага на поголемиот број ученици да ги постигнат целите на наставната програма.
- ➔ Според секој втор ученик, предметот Граѓанско образование делумно им помага да ги постигнат наведените цели на наставата.
- ➔ Речиси половина од учениците одговориле дека имаат учествувано во јавна/општествена работа, волонтирање во училиштето или надвор од училиштето.
- ➔ Наставниците ценат дека учениците се активни во заедницата преку: учество во воннаставни активности, вклучување и разрешување на проблемите на заедницата, однесување што укажува на барање права.
- ➔ Наставниците се соочуваат со тешкотии да го одвојат она што се учи на часовите од секојдневните политички настани во државата со кои учениците се среќаваат.
- ➔ За значителен дел од наставниците клучен аспект од наставата е развивање на вештините на 21 век (критичко размислување, толеранција, почитување на демократски вредности) кај учениците.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1.

СПИСОК НА УЧИЛИШТА ОД КОИ Е ИЗБРАН ПРИМЕРОКОТ НА УЧЕНИЦИ

Р.Б.	УЧИЛИШТЕ	МЕСТО
1.	ОУ Врапчиште	Врапчиште
2.	ОУ Гоце Делчев	Битола
3.	ОУ Гоце Делчев	Скопје
4.	ОУ Сандо Масев	Струмица
5.	ОУ Гоце Делчев	Прилеп
6.	ОУ Браќа Миладиновци	Струга
7.	ОУ Кирил и Методиј	Куманово
8.	ОУ Кирил и Методиј	Тетово
9.	ОУ Крсте Мисирков	Гевгелија
10.	ОУ Круме Кепески	Скопје
11.	ОУ Крсте Петков Мисирков	Бистрица
12.	ОУ Никола Карев	Радовиш
13.	ОУ Маршал Тито	Струмица/Струмица
14.	ОУ Панајот Гиновски	Скопје
15.	ОУ Пере Тошев	Дупјачани/Долнени
16.	ОУ Вера Циривири Трена	Долнени/Дебреште
17.	ОУ Вук Караџиќ	Куманово
18.	ОУ Александар Здравковски	Јегуновце
19.	ОУ Андреја Савевски Ќиќиш	Тетово
20.	ОУ Братство Миѓени	Тетово
21.	ОУ Видое Подгорец	Струмица/Струмица
22.	ОУ Гоце Делчев	с. Стенче, Брвеница
23.	ОУ Гоце Делчев	Гостивар
24.	ОУ Гоце Делчев	Штип
25.	ОУ Јосип Броз Тито	Струга
26.	ОУ Живко Брајковски	Скопје
27.	ОУ Кирил и Методиј	Кочани
28.	ОУ Климент Охридски	Прилеп
29.	ОУ Манчу Матак	Прилеп
30.	ОУ Мурат Лабуништи	Струга

31.	ОУ Ѓорѓи Сугарев	Битола
32.	ОУ Блаже Конески	Велес
33.	ОУ Христијан Карпош	Куманово
34.	ОУ Браќа Рибар	Куманово
35.	ОУ Стив Наумов	Битола
36.	ОУ Рефије Алиевска	Струга/Лабуништа
37.	ОУ Култура	Липково
38.	ОУ Бајрам Шабани	Скопје
39.	ОУ Братство	Скопје
40.	ОУ Наим Фрашери	Тетово
41.	ОУ Фаик Коница	Гостивар
42.	ОУ Никола Вапцаров	Скопје
43.	ОУ Имри Елези	Скопје
44.	ОУ Братство	Гостивар

ПРИЛОГ 2.

СПИСОК НА УЧИЛИШТА ВО КОИШТО РАБОТАТ НАСТАВНИЦИ ШТО ОДГОВОРИЛЕ НА ПРАШАЛНИКОТ

Р.Б.	УЧИЛИШТЕ	МЕСТО
1.	11 Октомври	Боговиње
2.	Гоце Делчев	Виница
3.	Димката Ангелов Габерот	Кавадарци
4.	Крсте П. Мисирков	Битола
5.	Крум Тошев	Скопје
6.	Тодор Ангелевски	Битола
7.	Христо Узунов	Другово
8.	11 Октомври	Куманово
9.	11 Октомври	Урвич
10.	25 Мај	Скопје
11.	7 Марси	Липково
12.	Марко Цепенков	Зелениково
13.	Аврам Писевски	Скопје
14.	Александар Здравковски	Јегуновце
15.	Антон Зако Чајупи	Липково
16.	Ацо Шопов	Скопје
17.	Бајрам Шабани	Кондово
18.	Благој Кирков	Велес
19.	Блаже Конески	Скопје
20.	Блаже Конески	Велес
21.	Блаже Конески	Прилеп
22.	Браќа Миладиновци	Демир Хисар
23.	Браќа Миладиновци	Струга
24.	Браќа Миладиновци	Пробиштип
25.	Браќа Миладиновци	Скопје
26.	Браќа Рамиз-Хамид	Скопје
27.	Братство Единство	Скопје
28.	Братство Миѓени	Тетово
29.	Братство-Единство	Дебар
30.	Ванчо Николески	Охрид
31.	Ванчо Прке	Делчево – Делчево
32.	Ванчо Прке	Штип
33.	Васил Главинов	Велес
34.	Вера Јоциќ	Скопје
35.	Вера Которка	Куманово
36.	Вера Циривири-Трена	Дебреште
37.	Видео Подгорец	Струмица
38.	Владо Тасевски	Скопје
39.	Врапчиште	Врапчиште
40.	Вук Караџиќ	Куманово

41.	Ѓ. К. Скендербег	Арачиново
42.	Ѓорѓи Пулевски	Маврово
43.	Ѓорѓи Сугарев	Битола
44.	Ѓорче Петров – Скопје	Ѓорче Перов
45.	Гоце Делчев	Конче
46.	Гоце Делчев	Ресен
47.	Гоце Делчев	Брвеница
48.	Гоце Делчев	Босилово
49.	Гоце Делчев	Скопје
50.	Гоце Делчев	Демир Хисар
51.	Гоце Делчев	Битола
52.	Гоце Делчев	Штип
53.	Гоце Делчев	Неготино
54.	Гоце Делчев	Илинден
55.	Гоце Делчев	Гостивар
56.	Гоце Делчев	Виница
57.	Гоце Делчев	Аеродром
58.	Гоце Делчев	Прилеп
59.	Гоце Делчев	Стенче
60.	Даме Груев	Струмица
61.	Даме Груев	Струмица
62.	Даме Груев	Свети Николе
63.	Даме Груев Битола	Битола
64.	Дане Крапчев	Скопје
65.	Дебрца	Дебрца
66.	Дедо Иљо Малешевски	Берово
67.	Денче Дејаноски	Маврово – Ростуше
68.	Дервиш Цара	Боговиње
69.	Димитар Влахов	Штип
70.	Димитар Поп Георгиев-Беровски	Скопје
71.	Димката А. Габерот	Кавадарци
72.	Димо Хаџи Димов	Карпош
73.	Димче Ангелов-Габерот	Демир Капија
74.	Дитуриа	Сарај
75.	Д-р Трифун Пановски	Битола
76.	Драга Стојановска	Скопје
77.	Дрита	Тетово
78.	Единство	Струга
79.	Емин Дураку	Скопје
80.	Живко Брајковски	Скопје
81.	Живко Чинго	Охрид
82.	Ибрахим Темо	Желино
83.	Исмаил Ќемали	Долнени
84.	Истикбал	Тетово
85.	Јан Амос Коменски	Скопје
86.	Јонче Смугрески	Кривогаштани

87.	Јосип Броз Тито	Струга
88.	Јосип Броз Тито	Маврово
89.	Карпош	Куманово
90.	Кирил и Методиј	Тетово
91.	Кирил и Методиј	Богданци
92.	Кирил и Методиј	Скопје
93.	Кирил и Методиј	Свети Николе
94.	Климент Охридски	Прилеп
95.	Климент Охридски	Облешево
96.	Климент Охридски	Гевгелија
97.	Коле Канински	Битола
98.	Коле Неделковски	Скопје
99.	Конгреси и Манастирит (Битолски конгрес)	Куманово
100.	Кочо Рацин	Дојран
101.	Кочо Рацин	Кратово
102.	Кочо Рацин	Охрид
103.	Кочо Рацин	Виница
104.	Кочо Рацин	Скопје
105.	Кочо Рацин	Куманово
106.	Кочо Рацин	Кратово
107.	Кочо Рацин	Ивањевци
108.	Крсте Мисирков	Скопје
109.	Крсте Мисирков	Гевгелија
110.	Крсте Петков Мисирков	Радовиш
111.	Крсте Петков Мисирков	Кочани
112.	Круме Кепески	Скопје
113.	Кузман Јосифовски-Питу	Скопје
114.	Кузман Шапкарев	Скопје
115.	Лазо Ангеловски	Скопје
116.	Лирија	Чашка
117.	Луиѓ Гуракуќи	Желино
118.	Мануш Турновски	Ново Село
119.	Марко Цепенков	Скопје
120.	Маршал Тито Муртино	Струмица
121.	Методи Митевски-Брицо	Лозово
122.	Мирче Ацев	Скопје
123.	Мите Богоевски	Ресен
124.	Мустафа Кемал Ататурк	Гостивар
125.	Наим Фрашери	Врапчиште
126.	Наим Фрашери	Студеничани
127.	Наум Наумовски Борче	Скопје
128.	Никола Вапцаров	Скопје
129.	Никола Карев	Радовиш
130.	Никола Карев	Кочани
131.	Никола Петров-Русински	Русиново
132.	Нури Мазари	Струга

133.	Његош	Скопје
134.	Орхан Џемаили	Струга
135.	Орце Николов	Радовиш
136.	ОУ Малина Попиванова	Кочани
137.	ОУ Тефејуз	Скопје
138.	Пашко Васа	Скопје
139.	Петар Поп Арсов	Скопје
140.	Петре Поп Арсов	Богомила
141.	Пецо Даскалот	Долнени
142.	Раде Кратовче	Кочани
143.	Рајко Жинзифов	Скопје
144.	Рајко Жинзифов	Чаир
145.	Рампо Левката	Прилеп
146.	Ристо Крле	Скопје
147.	Ристо Шуклев	Гевгелија
148.	Саид Најдени	Дебар
149.	Сами Фрашери	Боговиње
150.	Св. Кирил и Методиј	Скопје
151.	Св. Кирил и Методиј	Кочани
152.	Св. Кирил и Методиј	Босилово
153.	Св. Кирил и Методиј	Велес
154.	Свети Климент Охридски	Охрид
155.	Свети Климент Охридски	Струга
156.	Симче Настовски	Јегуновце
157.	Славко Лумбарковски	Новаци
158.	Славчо Стојменски	Виница
159.	Стив Наумов	Скопје
160.	Стив Наумов	Битола
161.	Страшо Пинџур	Штип
162.	Страшо Пинџур	Неготино
163.	Тихомир Милошевски	Скопје
164.	Тоде Хаџи Тевфов	Кавадарци
165.	Тодор Ангелевски	Битола
166.	Тодор Јанев	Велес
167.	Толи Зордумис	Куманово
168.	Тошо Велков Пепето	Кавадарци
169.	Фаик Коница	Липково
170.	Фаик Коница	Гостивар
171.	Хасан Приштина	Скопје
172.	Христијан Карпош	Куманово
173.	Христијан Тодоровски Карпош	Ранковце
174.	Христо Узунов	Другово
175.	Христо Узунов	Охрид
176.	Шемшово	Јегуновце
177.	Шемшово	Шемшово

